

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет педагогіки, психології, соціальної роботи та
мистецьких наук

Кафедра дошкільної освіти

Освітня програма «Дошкільна освіта»

Спеціальність 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «магістр»

Виховання ініціативності дошкільників засобами гри

Левченко Таміла

Науковий керівник:

Пихтіна Н.П., к. пед. н., доцент кафедри дошкільної освіти

Рецензент:

Матвієнко С.І., к. пед. н., доцент кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Дубровська Л.О., к. пед. н., доцент кафедри педагогіки, початкової освіти, психології та менеджменту Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Допущено до захисту: Протокол № 7 від 28.11.22 р.

Завідувач кафедри дошкільної освіти:

Кононко О.Л., д. псих. н., професор

Ніжин – 2022

Анотація. Магістерська робота виконана на теоретичному й емпіричному рівнях. На теоретичному рівні, внаслідок аналізу існуючих досліджень обґрунтовані внаслідок аналізу існуючих наукових досліджень, вивчили проблему виховання ініціативності у дитини у психолого-педагогічній літературі. Проаналізували сутність ініціативності дітей дошкільного віку. Охарактеризували сюжетно-рольову гру як засіб виховання ініціативності особистості в період дошкільного дитинства.

На емпіричному рівні, в межах педагогічного експерименту, розроблені програма і методика вивчення стану вихованості ініціативності у старшому дошкільному віці в практиці ЗДО. Розроблені відповідні критерії, показники та рівні сформованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку. Підібрані методики вивчення стану сформованості вказаної особистісної якості.

Розроблена рекомендована система роботи з виховання ініціативності старших дошкільників засобами гри.

Ключові слова: ініціативність, ініціативність старших дошкільників, критерії, показники та рівні сформованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку, гра, сюжетно-рольова гра.

Abstract. Master's work is performed at the theoretical and empirical levels. At the theoretical level, as a result of the analysis of existing research, substantiated as a result of the analysis of existing scientific research, they studied the problem of raising initiative in a child in the psychological and pedagogical literature. Analyzed the essence of the initiative of children of preschool age. They described the plot-role-playing game as a means of educating the initiative of the individual in the period of preschool childhood.

At the empirical level, within the framework of the pedagogical experiment, a program and methodology for studying the state of education of initiative in the older preschool age in the practice of ZDO have been developed. Appropriate criteria, indicators and levels of initiative formation of children of senior preschool age have been developed. Selected methods for studying the state of formation of the specified personal quality.

The recommended system of work on the education of the initiative of older preschoolers by means of the game has been developed.

Keywords: initiative, initiative of senior preschoolers, criteria, indicators and levels of formation of initiative of children of senior preschool age, game, plot-role-playing game.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ	
ІНІЦІАТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ	8
1.1. Виховання ініціативності у дитини як психолого-педагогічна проблема	8
1.2. Сутність і характеристика ініціативності дітей дошкільного віку	12
1.3. Сюжетно-рольова гра як засіб виховання ініціативності особистості в період дошкільного дитинства	19
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ	24
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ТА ВИХОВАННЯ	
ІНІЦІАТИВНОСТІ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ	
ЗАСОБАМИ ГРИ	26
2.1. Методика вивчення ініціативності у старших дошкільників	26
2.2. Стан вихованості ініціативності у старшому дошкільному віці в практиці ЗДО	29
2.3. Рекомендована система роботи з виховання ініціативності старших дошкільників засобами гри	38
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ	43
ВИСНОВКИ	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	53
ДОДАТКИ	58

ВСТУП

Актуальність. У Державному стандарті дошкільної освіти визначені базові якості особистості, які мають бути закладені в дошкільному дитинстві, одна з яких -ініціативність. Тож виховання ініціативності дітей є одним із найважливіших у освітньому процесі закладів дошкільної освіти.

Сучасні науковці в галузі дошкільної педагогіки стверджують, що виховання базових якостей особистості починається з дошкільного віку (Г. Беленька, Н. Гавриш, О. Кононко О. Кошелівська, К. Крутій, Т. Поніманська та ін). Дослідження проблеми виховання ініціативності в старшому дошкільному віці зумовлене запитами соціуму, а вибір вікового періоду пояснюється психологічними новоутвореннями раннього етапу розвитку особистості, сприйнятливостю нервової системи дитини цього віку до виховання ініціативності.

Ініціативність як якість особистості аналізували Н. Плотнік, О. Погоніна, О. Трошкін, В.Шапран, виховання ініціативності в діяльності – В. Манько, Л. Новікова, ініціативність у складі вольових властивостей досліджували І. Бех, Т. Піроженко, В. Котирло, С. Кулачківська, С. Поліщук, ініціативність як складову творчості вивчали Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Кононко, А. Богуш, С. Сисоева та ін..

Проте питання виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку, зокрема засобами гри, вивчено недостатньо.

Зазначимо, що у теоретичних джерелах відсутнє єдине визначення термінів «ініціативність» та «ініціативність дітей дошкільного віку», що призводить до ускладнення розроблення методичного інструментарію та визначення сутності прийомів, методів, форм виховання цієї якості в умовах ЗДО. Для дітей старшого дошкільного віку найефективнішим засобом виховання базових якостей, серед яких і ініціативність, залишається гра.

Виховний потенціал ігрової діяльності у контексті розвитку базових якостей особистості розкрито в працях Л.Артемової, О. Кошелівської, Л. Кравчук. Низка науковців досліджувала особливості розвитку ігрової діяльності дошкільників (К. Карасьова, Т. Піроженко, Н.Пихтіна, Д. Усик та ін.).

На думку дослідників (А. Бурова, Л. Виготський, Д. Ельконін та ін.), найбільш ефективно виховується ініціативність у сюжетно-рольовій грі, яка є провідною діяльністю дітей дошкільного віку. Дані психолого-педагогічних досліджень переконують, що сюжетно-рольова гра здійснює особливий вплив на розвиток ініціативності та сприяє самореалізації особистості. Науковці (Л. Артемова, Р.Жуковська та ін.) підкреслюють потенційні можливості сюжетно-рольової гри для розвитку ініціативності.

Проте, аналіз сучасного освітнього процесу в закладах дошкільної освіти засвідчує недостатнє використання можливостей ігрової діяльності, зокрема, сюжетно-рольової гри у вихованні ініціативності.

Тож недостатня розробленість проблеми виховання ініціативності дітей дошкільного віку та її актуальність зумовили вибір *теми дослідження: «Виховання ініціативності дошкільників засобами гри».*

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально вивчити педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності у ЗДО.

Завдання дослідження:

1. Уточнити сутність ключових понять дослідження: «ініціативність дітей дошкільного віку», «виховання ініціативності дітей дошкільного віку», «виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку засобами гри»;
2. Розкрити потенціал сюжетно-рольової гри в контексті виховання ініціативності старших дошкільників;
3. Визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку;
4. Теоретично обґрунтувати та практично вивчити стан виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку;

5. Розробити рекомендовану систему роботи з виховання ініціативності старших дошкільників засобами гри.

Об'єкт дослідження – процес виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку засобами гри в умовах ЗДО.

Для досягнення мети та реалізації завдань дослідження застосовано **методи дослідження:**

– *теоретичні*: аналіз та узагальнення психолого-педагогічної та методичної літератури для уточнення базових понять, з'ясування стану виховання ініціативності дітей у практиці ЗДО, обґрунтування методичних аспектів виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку у грі;

– *емпіричні*: діагностичні (бесіди, опитування (анкетування, інтерв'ю), педагогічне спостереження) для визначення стану досліджуваної проблеми у закладах дошкільної освіти та сім'ї; констатувальний педагогічний експеримент, експертне оцінювання для визначення рівнів вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку;

– *методи математичної статистики і обробки емпіричних даних.*

Наукова новизна і теоретичне значення роботи полягає в тому, що: теоретично обґрунтовано сутність і структуру ініціативності старших дошкільників, компонентами якої є когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінково-діяльнісний; методика вивчення та педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку гри; визначено критерії (когнітивний, емоційно-ціннісний, соціально-комунікативний, творчо-дієвий) з відповідними показниками та схарактеризовано рівні вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку (високий, середній, низький).

Практичне значення роботи полягає у розробці та застосуванні методики вивчення рівнів вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку в умовах ЗДО; розробці рекомендованої системи роботи з виховання ініціативності старших дошкільників засобами гри.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні й практичні результати роботи обговорювались на наукових і науково-практичних конференціях різних рівнів: Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів та молодих науковців «Дошкільна освіта: стан, проблеми, перспективи розвитку» (Ніжин, жовтень, 2022) та вузівській науково-практичній конференції «Студентський науковий вимір актуальних проблем в галузі дошкільної освіти» (Ніжин, червень, 2022).

Публікації. Основні положення та висновки магістерської роботи висвітлено у 2 статтях: *«Особливості виховання ініціативності у дітей дошкільного віку»*, *«Сюжетно-рольова гра як засіб виховання ініціативності особистості в період дошкільного дитинства»*

Структура й обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи 73 сторінки, з них основного тексту – 57 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ ІНІЦІАТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

1.1. Виховання ініціативності у дитини як психолого-педагогічна проблема

Сучасні тенденції розвитку освіти, дошкільної, зокрема, спрямовані на особистісний розвиток, індивідуалізацію дитини. У зв'язку з цим постає проблема актуальності виховання ініціативності дитини, починаючи з дошкільного віку.

Проблема виховання особистості та її базових якостей досить чітко прослідковується в працях науковців-класиків Л. Божович, Л. Виготського, Д. Ельконіна, О. Запорожця, В. Котирло [9; 16; 20; 26; 27; 37]

Метою виховання дитини в ХХІ столітті є виховання особистості, її базових якостей, самореалізації у соціумі, інтеріоризація культурних надбань суспільства для забезпечення оптимальної соціалізації особистості в суспільстві (І. Бех, Г. Беленька, А. Богущ, Н. Гавриш, Н. Кононко, К. Крутій, Т. Піроженко та ін.) [9; 11; 22; 25; 41; 45].

В працях О. Кононко базові якості особистості визначені як основні, найголовніші, визначальні. Науковець зазначає, що базові якості є результатом індивідуального життєвого досвіду дитини та впливу виховання й навчання. [33, с. 68–70].

І. Бех вважає, що формування особистісних якостей відбувається під впливом емоційних переживань дитини. На думку науковця, позитивно-емоційне спілкування педагога й вихованців забезпечує виховання ініціативної поведінки дітей [9, с. 202].

Г. Беленька, О. Кошелівська, Т. Поніманська визначають ініціативність як інтегровану характеристику особистості дитини, що є базовою і демонструє

необхідність для успішної її самореалізації на подальших вікових етапах розвитку та забезпечує стабільний розвиток самоактивності, здатності визначатися у життєвому просторі впродовж життя [10; 33; 38].

Ініціативність походить від слова «ініціатива», що означає «наставляю», «починаю» [48, с.305]. Педагогічний словник розкриває поняття «ініціативність» як рису особистості, що характеризується спроможністю та схильністю до активних і самостійних дій [23].

Тож, виходячи з представлених вище тлумачень, можна сказати, що проявити цю якість може лише особистість, яка має внутрішні цінності й визначає мету своєї діяльності. Розвивати цю якість доцільно в процесі виховання, користуючись відповідними прийомами, методами та засобами.

Існує низка тлумачень педагогів і психологів поняття ініціативність. Його тлумачать як особистісну якість, вияв діяльнісного стану людини відповідно до її ставленням до мети та завдань, особливостей. Пов'язують з її прагненням мобілізувати свої морально-вольові зусилля на досягнення навчально-творчої й професійно-практичної мети [1, с. 78]. Розглядають як морально-психологічну рису особистості, яка характеризується здатністю та схильністю до активних і самостійних дій [23, 50].

Поняття «ініціативність» пов'язане із поняттям «активність». Активність пов'язують з особистісними якостями, її здатність змінювати навколишню дійсність відповідно до потреб, поглядів і поставлених цілей [1]. Проте слід розмежовувати поняття «активність» та «ініціативність», адже ініціативність має дещо іншу характеристику і забезпечує вияв дитиною власного фізичного, інтелектуального, морального й творчого потенціалу в діяльності. Тож ініціативність означає внутрішнє спонукання та його вираження у діяльності. Вона виявляється в мотивації до активних дій, визначається ступенем особистісної значущості діяльності, активності дій, засвідчує внутрішню включеність суб'єкта в процес діяльності. Ініціативність

розглядається як інтегративна якість, якій притаманне зіставлення особистісних рис і вимог діяльності [2].

І. Бех, Т. Піроженко, відносять ініціативність до вольових властивостей особистості, що входять до складу самостійності та визначають її як вольову якість особистості, яка полягає в умінні за власною ініціативою ставити перед собою цілі, без сторонньої допомоги знаходити шляхи їх досягнення й виконувати прийняті рішення [9, 45].

І. Бех, І. Біла, О. Кононко розглядають ініціативність як складову творчості. Вони характеризують творчо спрямовану особистість сукупністю творчих мотивів, що визначають творчу діяльність і складаються з потягів до творчості, творчих бажань, потреб, інтересів, схильностей та прагнень. Згідно їх досліджень, творчо спрямована особистість здатна до створення нових, неповторних образів, відповідно до запитів прогресу та можливостей соціально-творчої діяльності людини на основі її творчих здібностей, і творчої активності [9; 10; 33].

В. Сухомлинський розглядав ініціативність у складі творчості. Своєю практичною діяльністю він стверджував, що творчою та ініціативною дитину робить радість, щастя, життєрадісне світосприйняття, емоційно-позитивний настрій. Так дитина не тільки пізнає навколишню дійсність, а й проявляє свої задатки, здібності, таланти, творчу ініціативність [51]

У своїх працях педагоги розглядають одну з головних базових якостей особистості – ініціативність – із різних аспектів: ініціативність у пізнавальній діяльності; прояви ініціативи у навчанні, праці та грі; формування ініціативи як риси особистості; формування ініціативності в колективній творчій діяльності; ініціативність як складова творчості та ін.

Питання виховання базових якостей та ініціативності відображено й у працях зарубіжних науковців. На думку Л. Кравчук, саме моральне виховання сприяє становленню ініціативної особистості, освоєнню базових цінностей і життєвого сенсу в безпосередній взаємодії вихователя з вихованцями.

Основним завданням дошкільної освіти, за її визначенням, є сприяння становленню людини як суб'єкта свого життя, особистості, індивідуальності. У вихованні моральності дитини, дослідниця наголошує на особистісному сприйнятті дітей, наслідуванні культурних традицій і способів взаємодії з дорослими та оточуючими [39].

Вивчаючи поняття активності, польська дослідниця І. Ададек доводить, що якісні зміни в психіці молодої особистості зумовлені набуттям нею власного досвіду. Серед факторів, від яких залежить розвиток особистості, І. Ададек виділяє власну активність як форму ініціативності. На думку вченої, вирішальне значення у розвитку дитини має середовище, в якому вона знаходиться. Від стану середовища залежить якість прояву активності й розвиток особистості в дитячій діяльності. Виховання ініціативної поведінки на основі проявів активності дитини стає можливим за дотримання умов: організованого розвивального освітнього середовища, запровадження ефективних методів і прийомів, налагодження взаємодії дорослого та дитини [6].

Таким чином, аналіз психолого-педагогічних досліджень дає підстави стверджувати, що проблема виховання базових якостей особистості є однією з пріоритетних у освітній галузі науки. Результати аналізу історичних змін системи виховання з ХІХ по ХХІ століття засвідчили, що традиційні освітні підходи не забезпечували виховання ініціативної особистості на достатньому рівні. Дослідження психологів і педагогів сучасності орієнтовані на реалізацію гуманістичної педагогіки, виховання базових якостей особистості, зокрема й ініціативності. Така базова якість, як ініціативність, була зазначена як компонент інших якостей, психологічна властивість, форма соціальної активності, риса характеру особистості. Ми погоджуємось із таким підходом і наголошуємо на тому, що якщо ініціативність виступає складовою ряду базових якостей, то її вихованню слід приділити особливу увагу. Аналіз досліджень, присвячених питанню виховання

ініціативності, дозволив зробити висновок про те, що взаємини, спрямовані на пробудження внутрішньої активності, самостійності дитини дошкільника, виховують її як особистість.

Дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців доводять, що питання виховання особистісних якостей є актуальним у вітчизняній та зарубіжній науці та досліджується у контексті виховання моральних якостей дітей, активності, творчості.

1.2. Сутність і характеристика ініціативності дітей дошкільного віку

У нашому дослідженні базовими термінами є «ініціативність», та «особистість», адже остаточною метою освітнього процесу є становлення особистості як суб'єкта життєдіяльності.

Особистість розвивається у процесі виховання і її сутністю є стійка система соціально рис, що є вагомими у характеристиці людини, результатом індивідуального і суспільного розвитку, її залученості до соціуму і відносин через предметну діяльність і спілкування. Становлення особистості здійснюється засобами виховання і соціалізації.

Особистість характеризується: активністю; спрямованістю (стійкими мотивами, інтересами, переконаннями); що формується у спільній діяльності; усвідомленістю свого ставлення до дійсності. Особистість виявляється у ставленні людини до дійсності, спілкуванні з іншими людьми, здійсненні вчинків і поведінці [14].

У контексті нашого дослідження ми спираємось на тлумачення поняття «розвиток» як процес накопичення якісних і кількісних психічних, фізіологічних, соціальних змін, що ефективно формуються в процесі цілеспрямованого виховання. Отже, від сутності процесу залежить становлення дитини як особистості та однієї з її провідних базових якостей –

ініціативності. Також у своєму дослідженні ми спираємося на положення БКДО про єдність у розвитку, а отже, й у вихованні базових якостей особистості дитини, збалансованість педагогічної роботи, розвивальних і виховних завдань, їх спрямованість.

Окремим питанням нашого дослідження є визначення поняття «виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку». Тлумачення поняття «виховання» розглядається авторами як суспільне явище, вплив, процес, цінність, взаємодія, що ототожнює його з поняттям соціалізації в суспільстві. У широкому значенні в педагогічних словниках «виховання» розглядається як цілеспрямована перетворювальна діяльність, яка забезпечується в навчально-виховних закладах, у вузькому педагогічному сенсі – виховна робота, спрямована на виховання в дітей певних якостей, поглядів, переконань; ще у вузькому розумінні – розв’язання конкретних виховних завдань [40, с.87].

Виховання базових якостей як наукова проблема досліджується у роботах педагогів, зокрема: виховання особистості дитини в ігровій діяльності (Л. Артемова, О. Кошелівська); формування моральних якостей особистості, морально-етичне виховання (Г. Беленька, А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Поніманська, Г. Беленька); ігрова діяльність як провідний засіб виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку (М. Савченко); виховання самостійності дітей дошкільного віку в образотворчій діяльності (О. Удіна) [7; 10; 15; 22; 49]. Обґрунтування системи морального виховання дітей дошкільного віку в ЗДО та сім’ї знаходимо в працях Г. Беленької, О. Кошелівської, М. Машовець, Т. Поніманської та ін. [10; 38; 11; 47]

Проблему виховання ініціативності розглядали фахівці в галузі дошкільної освіти. Вони визначають ініціативність у складі більшості базових якостей особистості: розвиток спостережливості (В. Рагозіна); виховання допитливості (Н. Гавриш); виховання відповідальності (Г. Беленька); виховання самостійності (В. Маршицька) [11; 22]. Науковці розглядають

ініціативність у складі основних базових якостей особистості, зокрема, в активній поведінці дітей. Проявляючи активність, діти ініціюють виникнення комунікації у колективі [1 с.65]. Такі якості, як справедливість, чуйність і шанобливість є моральними якостями, які проявляються в свідомому дотриманні моральних норм, доброзичливості та дружній прихильності у дитячому колективі. [11, с.83-87].

Г. Беленька визначає поняття ініціативності як здатність дитини до активних та самостійних дій. За її твердженням, розвиток ініціативності доцільно здійснювати в межах провідного виду діяльності дитини дошкільного віку – гри [11, с.11-15].

За трактуванням А. Богуш, ініціативність – це психологічна властивість особистості, показник розвитку творчого інтелекту дитини, що виявляється в ігровій, продуктивній, художньо-мовленнєвій діяльності. У контексті нашого дослідження ініціативність дітей старшого дошкільного віку розглядається як складова творчості, що виявляється у внесенні елементів новизни в діяльність та творчому підході до організації її змісту [15 с. 242].

А.Туклер розглядає ініціативність як базову якість особистості, визначає її як властивість індивідуальності, що демонструє власну позицію особистості в суспільстві, сприяє виробленню індивідуального стилю її діяльності, створенню нового в діяльності, втіленню запланованого [1].

У працях О. Кононко ініціативність визначено як одну з продуктивних форм активності (ініціативність, незалежність, творчість). [33, с.10).

Т. Фасолько вважає, що ініціативність прослідковується у складі відповідальності. На її думку, у вихованні відповідальності дітей дошкільного віку визначальними факторами є емоційна підтримка та поведінка дорослого як зразок для наслідування. Втім ініціативність відрізняється від відповідальності тим, що не потребує зразка для наслідування. Ініціативність виявляється з власного прагнення та з активних дій особистості. [11, с.12-16].

Т. Поніманська досліджувала виникнення ініціативності дітей дошкільного віку в межах дотримання моральних норм і правил поведінки. Вона наголошувала на вихованні моральності, що дозволяє дитині свідомо дотримуватися норм і правил поведінки, змотивованих бажаннями й ініціативою дитини. На думку дослідниці, ініціативність у складі таких базових якостей, як творча активність і самостійність особистості, забезпечується шляхом організації педагогічного процесу на засадах взаємодії педагогів і вихованців [38, с. 3-5].

У дослідженнях В. Маршицької, ініціативність є ознакою високого рівня здатності особистості виявляти самостійність. Науковець характеризує ініціативність у прийнятті самостійних рішень із власного бажання, виділяє ініціативність у складі самостійності. [11, с.35-43].

На думку С. Нечай, ініціативність свідчить про здатність дітей взаємодіяти та сприяє становленню партнерських стосунків у процесі спільної діяльності. Вона визначила навички та вміння взаємодії, які б сприяли розвитку досліджуваної нами базової якості. [11, с.77-81].

На думку більшості дослідників у галузі педагогіки та психології, вирішальним у становленні особистості є опанування практичних навичок і розвиток пізнавальної активності. За визначенням Г.Люблінської, провідний вид діяльності – це така діяльність, у процесі якої відбуваються головні зміни психіки дитини, набувають розвитку основні психічні процеси, що сприяють переходу до наступного етапу розвитку. Такою діяльністю на етапі дошкільного дитинства є гра. Ознайомлення з зовнішнім світом дітьми дошкільного віку відбувається від простого усвідомлення предметів і маніпулювання ними до прагнення діяти з цими предметами як дорослий. Гра не є продуктивною діяльністю, мотив гри полягає не в її результаті, а в змісті самої дії [42].

Фахівці в галузі дошкільної освіти розглядали ініціативність у складі більшості базових якостей особистості та розробили рекомендації щодо їх

виховання. Низка дослідників визначили поняття «ініціативність» для дітей дошкільного віку як форму активності, моральну якість, показник творчого інтелекту, властивість індивідуальності, складову головних базових якостей. Визначено, що вирішальним у становленні особистості є опанування практичних навичок у провідному виді діяльності, яким для дітей старшого дошкільного віку є ігровий. Особливе значення мають сюжетно-рольові ігри, що починаються з власної ініціативи без супроводу дорослих [2; 6].

У дослідженні І. Беґа було розглянуто механізм формування моральних якостей, що дало нам можливість розглянути процес утворення ініціативності як однієї з базових якостей дітей старшого дошкільного віку. На його думку, виховання моральних якостей відбувається за трьома компонентами: *когнітивним, емоційно-ціннісним, поведінково-практичним*. Утворення ініціативності відбувається у взаємодії таких процесів: засвоєння та усвідомлення змісту поняття ініціативності як якості особистості, основні її прояви, виникнення внутрішніх прагнень; активні та самостійні дії (внесення новизни, вольові зусилля, спрямовані на досягнення результату).

Відповідно до компонентів, з яких складається будь-яка базова якість, ми виокремили компоненти ініціативності та розглянемо їх.

Першим компонентом ми виокремлюємо *когнітивний*, що полягає в усвідомленні вихованцем змісту і сенсу певної духовної цінності як підґрунтя певних переживань. І. Беґ вважає, що когнітивний компонент реалізує не тільки інформаційну функцію. Пізнавальна робота з дітьми має бути емоційно насиченою задля того, щоб викликати позитивні емоційні переживання у дитини. Спираючись на визначення науковця, ми розуміємо когнітивний компонент, як засвоєння та усвідомлення дітьми змісту поняття «ініціативність» і способи її вираження в доступному для них тлумаченні: засвоєння та усвідомлення поняття ініціативності як якості особистості, виявлення ініціативності в прагненні до здійснення активних і самостійних вчинків. Пізнавальний компонент базується на взаємозв'язку емоційної та когнітивної складових.

Другим компонентом ініціативності ми визначаємо *емоційно-ціннісний*, в якому виникнення емоції внутрішнього бажання стає поштовхом особистості до активних дій, втілення власних задумів, внесення пропозицій, елементів новизни. Ми керуємося положенням про те, що емоція бажання характерна для психічного життя дітей старшого дошкільного віку. Втім вона залишається пасивною та не виявляється в дитячій діяльності у вигляді ініціативних дій дітей.

За оцінкою І. Беґа, ініціативність, як якість особистості, виникає у вигляді бажання реалізувати власні думки, потреби в різних видах діяльності. Найбільш природним видом діяльності для виявлення ініціативності у дошкільному віці є гра, оскільки в ній створені умови невимушеного та найбільш ефективного виховання особистісних якостей. У розуміння цього компонента ми вкладаємо поняття емоційного підкріплення, що здійснює вихователь у вигляді підтримки, заохочення, схвалення ініціативних проявів дитини.

Третім компонентом ми визначили *поведінково-діяльнісний*. Цей компонент, на думку І. Беґа, свідчить про те, що дитина готова втілити внутрішні бажання та ідеї у практичній сфері. В розумінні дослідника, діти виявляють власні внутрішні прагнення у вигляді вчинків, прийняття рішення, здійснення вольових комунікативних та ігрових дій, усвідомлення у втіленні своїх бажань у практичні дії, рефлексії.

Діти дошкільного віку здатні до здійснення вчинків, що спрямовані на задоволення як власних бажань та інтересів, так і прагнень інших людей. Основною спрямованістю таких вчинків є бажання зробити щось для інших: допомога, підтримка, повага, розв'язання конфліктів тощо. Оскільки ініціативність як особистісна якість утворюється без наслідування або зразка ініціативної поведінки дорослого, дошкільник виконує ініціативні дії усвідомлено, виявляючи власні бажання та здійснюючи відповідні вчинки самостійно.

Механізм виникнення ініціативності дітей старшого дошкільного віку неможливий без взаємозв'язку з різними видами дитячої діяльності. Відповідно до опанування кожного компонента, діти здійснюють вчинки в різних видах діяльності, зокрема й ігровій. Найяскравішими виявленнями ініціативних дій у сюжетно-рольовій грі ми вважаємо: пропонування розвитку сюжету гри або нового ігрового сюжету, пропозиції нових атрибутів гри, висловлення власних щодо гри, допомога іншим дітям, здатність взаємодіти з іншими гравцями та поступатися власною роллю задля іншого.

На основі дослідження І. Беха, ми виокремлюємо три компоненти ініціативності, що назвали: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінково-діяльнісний. Відповідно до означених компонентів ми визначили критерії дослідження ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі: когнітивний, емоційно-ціннісний, соціально-комунікативний, творчо-дієвий.

Таким чином, проведений науковий аналіз, дозволив уточнити сутність понять: «ініціативність дітей дошкільного віку», «виховання ініціативності дітей дошкільного віку». Ініціативність – базова якість особистості, що є необхідною для її успішної соціалізації. Особливістю механізму утворення ініціативності є відсутність зразка поведінки, на протигагу механізму виховання моральних якостей, де зразок є основою цього процесу.

Спираючись на дослідження І.Беха, нами обгрунтовані компоненти ініціативності як базової особистісної якості: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінково-діяльнісний.

Ми з'ясували, що в дошкільний, найбільш сенситивний період виховання базових якостей особистості найкраще виховується ініціативність у провідному виді діяльності дітей – грі, а саме: в іграх, які надають можливість дітям програвати еталони поведінки дорослих людей у соціумі, тобто сюжетно-рольових.

1.3. Сюжетно-рольова гра як засіб виховання ініціативності особистості в період дошкільного дитинства

Науковці (Г.Беленька, К. Крутій, К.Карасьова, Т.Піроженко, аналізуючи реалії сьогодення, вказують на тенденцію витіснення різноманіття ігор з життя нинішніх дошкільників, неефективний педагогічний супровід грою, авторитарний підхід в організації ігрової діяльності [10, 31, 41].

Практика засвідчує, що батьки, в організації освітньої діяльності ЗДО, надають перевагу інформаційному наповненню життя дитини та недооцінюють педагогічних можливостей ігор. Констатується нерозуміння дорослими гри як засобу розвитку особистості дитини. Тому актуальними для науки і практики є можливості гри як провідної діяльності дітей вказаної вікової групи у умовах ЗДО. Зокрема, педагогічні можливості сюжетно-рольової гри у вихованні їх ініціативності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, стану діяльності дітей у ЗДО дає підстави стверджувати, що сьогодні констатується витіснення ігрової діяльності з життя дитини іншими її видами, що знижує виховне значення вільної гри. З огляду на необхідність виховання дитини у провідному виді діяльності, виховання її базових якостей в грі, є актуальним розуміння дорослими виховного потенціалу ігрової діяльності для подальшого успішного розвитку особистості.

Через педагогічний супровід сюжетно-рольовими іграми дорослий спрямовує активність дітей, їх взаємодію з товаришами, підтримує малоактивних дітей, які відчують труднощі в спілкуванні. Позитивна позиція дорослого і його роль у створенні емоційного комфорту в колективі дітей, сприяє вихованню їхньої ініціативності.

Л. Виготський, наголошував, що сюжетно-рольові ігри мають правила внутрішнього обмеження роллю, які виникають в уявній ситуації гри. Оскільки правила гри підпорядковані ролі, яку програє дитина, діти саме в

творчих іграх самостійно дотримуються правил гри без додаткових стимулів дорослих. У вихованні ініціативної позиції дітей у грі, важливо вводити опосередковані правила, що стимулюють таку поведінку дошкільників засобами різноманітних ігор [20].

Сучасні наукові знахідки (Л. Артемова, Г. Беленька, К. Карасьова, О. Кошелівська) у багатьох галузях психолого-педагогічної науки вказують на визначну роль ігрових форм в освітньому процесі ЗДО [7, 10, 31, 32, 38]. Важливим у цьому є закріплення моральних норм і правил поведінки дитини, виховання її базових якостей, удосконалення комунікативних навичок і групової взаємодії шляхом розігрування сюжету ігор.

Проблема розвитку вільних творчих ігор дітей представлена у науковому доробку Т. Піроженко. Вона констатує факт зменшення місця гри в житті сучасних дітей. Дослідниця зауважує, що це призводить до гальмування активного розвитку психічних процесів і новоутворень у дитини. Внаслідок обмеженості досвіду спілкування в іграх з однолітками, у дітей знижується здатність до творчого мислення, ускладнюється процес засвоєння норм спілкування [45, с.7].

Особливість творчих ігор полягає в тому, що вони колективні та вільні. Педагоги можуть впливати на ігри дітей опосередковано через збагачення їх ігрового досвіду. Гравцями самостійно визначається зміст гри, обирається сюжет, розподіляються ролі, правила, відповідно до ігрових подій. За таких умов дітям надається можливість діяти вільно та виявляти ініціативність у власній поведінці, вносити в ролі індивідуальність та елементи новизни [45, с.8-9].

Науковці у галузі дошкільної педагогіки приділяють особливу увагу питанням організації ігрової діяльності шляхом надання дітям можливості вільного спілкування та ігор впродовж дня. Перевагами ігрової діяльності Г. Беленька вважає невимушеність, добровільне дотримання правил, отримання позитивних емоцій від спільної діяльності, змогу вільно обирати партнерів по

грі за інтересами. Такі властивості ігрової діяльності надають можливість дітям виявляти ініціативну поведінку [10, с.4-5]. У дослідженні Л.Короткової наведено класифікацію ігрової діяльності. Вона виділяє ігри за правилами та самостійні творчі ігри [36, с. 98]. Вона відносить ігри за сюжетом до групи творчих. На думку науковця, важливо забезпечувати сприятливі умови для емоційно-сприятливої атмосфери дітей у грі, розширення їх ігрового досвіду [36].

М. Савченко вивчала роль гри у вихованні самостійності дітей дошкільного віку [49]. Автор наголошує на важливість у цьому педагогічного супроводу грою з боку вихователів, зокрема використання ними заохочення, спонукання, позитивних оцінок. Прийоми пояснення, розв'язання проблемних ситуацій, вправління, застосовуються зрідка. Така позиція вихователів сприяла розвитку самостійності та ініціативності у дітей під час ігор. [49].

Наукові праці педагогів Л. Артемової, А. Богуш, В. Захарченко присвячені питанню виховного впливу гри на дитину. Такі ігри розпочинаються з власної ініціативи без супроводу дорослого [7; 14]. На думку К. Карасьової, Т. Піроженко, такі ігри сприяють розвитку самостійності дитини в ігровій діяльності. [31].

Дослідження С. Копилова встановили, що гра стимулює розвиток вербальних комунікативних навичок, процеси розвитку, виховання та навчання. Науковці вважають, що розв'язання труднощів у грі здійснюється набагато легше. У процесі ігрової діяльності дитина задовольняє біологічні, духовні та соціальні потреби. [34].

Констатовано, що в ігровій діяльності старші дошкільники задовольняють власну потребу в активності, самостійності, ініціативності. Згідно аналізу досліджень, ігри задовольняють вікові потреби дошкільників та виникають з їх ініціативи. В процесі розігрування сюжетів ігор, діти розвивають навички соціальної поведінки, виражають власні ідеї опосередковано взаємодіють зі світом дорослих.

Важливого значення в організації сюжетно-рольових ігор набуває створення відповідного середовища іграшок, зокрема підбір іграшок, яке б спонукало дітей до вільної гри. Аналізуючи освітній простір дитини, К. Крутій виокремлює середовище як чинник її особистісного розвитку. Розвивальне середовище, за визначенням науковця - це спеціально змодельовані умови, що сприяють розвитку особистості, її дорослішанню і становленню. Воно дозволяє дитині усвідомити власні можливості, виявити ініціативу та всебічно реалізувати себе [41, с.13]. Освітньо-ігровий простор в умовах ЗДО, на думку К. Крутій, передбачає взаємодією зовнішніх і внутрішніх компонентів, що пов'язані між собою, та створюють основу для всіх видів діяльності дитини. Різноманітність його елементів, забезпечує свободу вибору діяльності дитини та переходу до інших її видів [41, с.15].

Спираючись на думки науковців, щодо використання ігор у роботі з дошкільниками, ми сформулювали визначення поняття «виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі» . Визначаємо його як цілеспрямований планомірний процес використання методів мотивації бажань особистості, її умінь реалізовувати ідеї в процесі гри із залученням до цього інших, вносити елементи новизни в зміст гри, здійснювати самостійні ігрові дії у соціально-комунікативній діяльності.

Поняття «виховання ініціативності дошкільників» та «виховання ініціативності дітей означеної вікової групи в грі» відрізняються тим, що в сюжетно-рольовій грі створені природні умови для виявлення ініціативності за бажанням, коли ідеї дітей реалізуються самостійно в іграх, їхнє втілення в грі відбувається у взаємодії з іншими учасниками ігрової діяльності. Виховання цієї якості здійснюється шляхом застосування методів мотивації та заохочення, в той час як у інших видах діяльності акцент робиться на набуття знань і розвиток вольових якостей. Вибір старшого дошкільного віку для виховання ініціативності дітей зумовлений достатнім рівнем розвитку їхніх психічних процесів, вольової та емоційної сфери, оволодінням вміннями та

навичками, необхідними при виконанні самостійних дій і реалізації власних ідей.

Таким чином, на основі теоретичного аналізу ми визначили, що сюжетно-рольові ігри є ефективним засобом виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку. Саме в грі діяльності створені природні умови для невимушеного виховання особистості та її якостей. Виховання дітей дошкільного віку в самоцінному виді діяльності – вільній грі – набуло актуальності в наукових працях сучасних дослідників.

Науковці та практики стверджують, що в іграх діти реалізують власний потенціал, навчаються спілкуватись, у них формується здатність до рефлексії. Проте, сучасна тенденція до витіснення ігрової діяльності з дитячого життя призводить до ускладнення набуття комунікативних навичок, розвитку психічних процесів, безініціативної поведінки, недорозвитку емоційно-вольової сфери.

Для дослідження виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку набули вагомості такі положення: створення сприятливого ігрового середовища, опосередкований педагогічний супровід дитячою грою, спонукання дітей до активних дій та ініціативної поведінки в процесі розігрування ролей, формування вмінь спілкуватися з однолітками.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Здійснений у першому розділі огляд психолого-педагогічної та теоретико-методичної літератури дає підстави стверджувати, що проблема виховання ініціативності виникла у зв'язку з сучасними вимогами суспільства. Серед основних базових якостей виокремлюємо ініціативність, як складову більшості якостей, що впливає на саморозвиток особистості.

Ми визначили компоненти ініціативності: когнітивний (засвоєння та усвідомлення поняття ініціативності як якості особистості, її основні прояви), емоційно-ціннісний (виявлення прагнень до ініціативності), поведінково-діяльнісний (активні та самостійні дії: наявність вольових зусиль, спрямованих на досягнення результату). Провідні науковці визначають період раннього етапу розвитку як інтенсивний у вихованні особистісних якостей дитини, зокрема й ініціативності.

Нами з'ясовано, що у вихованні базових якостей особистості має дитяча діяльність. Провідним видом діяльності в дошкільному віці залишається ігрова, зокрема, сюжетно-рольова гра як основний ігровий різвид. У цьому ми виходили з припущення, що процес виховання ініціативності відбувається природно та невимушено саме в сюжетно-рольових іграх дітей.

Ключовими поняттями у дослідженні визначені: «ініціативність» та «особистість». Поняття «ініціативність» науковці визначають як спроможність особистості до активних дій, здатність висувати нові ідеї; ініціативність розглядалась як складна інтегрована якість у складі активності, самостійності, морально-етичних якостей, вольових якостей, елемент творчості.

Поняття «ініціативність дітей дошкільного віку» тлумачать як якість особистості, що виявляється в її прагненні та вмінні реалізовувати власні ідеї. Нами визначене поняття «виховання ініціативності дітей дошкільного віку», як цілеспрямований, планомірний процес використання системи методів з

метою прояву особистістю внутрішніх прагнень, мотивації до реалізації власних замислів, внесення елементів новизни, застосування вольових зусиль для здійснення активних і самостійних вчинків в діяльності.

Поняття «виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі» розглядаємо як цілеспрямований, планомірний процес використання системи методів мотивації особистості до прояву власних бажань, умінь реалізовувати ідеї в процесі гри із залученням до цього інших, вносити елементи новизни в зміст гри, застосовувати вольові зусилля для здійснення активних та самостійних ігрових дій у соціально-комунікативній діяльності.

В межах завдань нашого дослідження, розглядаємо дитячу гру як провідний вид діяльності, в якому дитина дошкільного віку реалізує власний потенціал, проявляє активність, елементи творчості, самостійність із власної ініціативи. Виокремлюємо сюжетно-рольові ігри, сприятливі для реалізації дітьми свої ідеї, оволодівають вміннями та навичками виконання самостійних дій.

Нами охарактеризовано значення сюжетно-рольової гри як засобу виховання ініціативності дітей дошкільного віку. Встановлено, що сюжетно-рольові ігри витісняються комп'ютерними та дидактичними іграми, іграми-стратегіями. Це складає причини ускладнення виховання базових якостей особистості, зниження творчої активності, виникнення труднощів у налагодженні взаємозв'язків із однолітками, комунікації, соціалізації в дошкільному віці.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ТА ВИХОВАННЯ ІНІЦІАТИВНОСТІ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ГРИ

2.1. Methodика вивчення ініціативності у старших дошкільників

З метою визначення рівнів ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі нами були виокремлені показники ініціативної поведінки дітей старшого дошкільного віку, відповідно до розроблених критеріїв і методики їх виявлення.

Відповідність компонентів ініціативності старших дошкільників до її критеріїв з показниками та відповідними методами вивчення відображено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Компоненти, критерії, показники та методи визначення стану вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку

Компоненти	Критерії	Показники	Методи визначення ініціативності дітей дошкільного віку
Когнітивний	Когнітивний	1. Наявність знань про ініціативність та її компоненти; 2. Наявність уявлень про ігрову компетентність.	Спостереження за виявом ініціативності у дітей (на основі методики Ельконіна Д.); бесіда за картинками (на основі методики, розробленої Карабаєвою І.).
Емоційно-мотиваційний	Емоційно-мотиваційний	1. Бажання співпереживати та сприяти покращенню настрою оточуючих; 2. Наявність у дітей інтересу до пізнавальння.	Спостереження за виявом ініціативності у дітей (на основі методики Ельконіна Д.); бесіда за картинками (на основі методики, розробленої Карабаєвою І.).
Поведінковий	Соціально-комунікативний	1. Прагнення і вміння передавати емоції героя в міміці, жестах, рухах, мовленні; 2. Вміння спілкуватися та взаємодіяти у колективі.	Спостереження за виявом ініціативності у дітей (на основі методики Ельконіна Д.); бесіда за картинками (на основі методики, розробленої Карабаєвою І.).

Визначення сформованості ініціативності у дітей здійснювалось на основі діагностики рівнів сформованості відповідних критеріїв (когнітивного, емоційно-мотиваційного, соціально-комунікативного). З цією метою використано та проаналізовано схему спостережень за означеною у таблиці методикою, яку ми адаптували відповідно до теми дослідження (додаток Б).

Результати спостереження за сюжетно-рольовими іграми заносились у зведену таблицю, навпроти прізвища дитини зазначався рівень ігрових навичок відповідно до показників та критеріїв.

Ми спостерігали за ходом гри та діяльністю дітей щодо створення сюжету, включали в сюжет різні ролі (для подорожі - літак із командою: пілот, стюардеса, пасажери). Фіксувалось, як вони об'єднували теми, самостійно розподіляли ролі, домовлялися та поступалися роллю, об'єднувались у групи для спільної гри, вносили пропозиції до сюжету гри.

Для аналізу рівня володіння дітьми ігровими діями, характеру ініціативності гравців ми застосовували бесіду за картинками (на основі методики, розробленої Карабаєвою І. Її ми адаптували відповідно теми нашого дослідження [30, с.54-58]. В цій методиці використовуються картки з малюнками для обговорення з дітьми ігрових ситуацій, іграшок, різних видів ігор, які зображені.

Мета діагностування: визначити особливості використання ігрових засобів відповідно до поставлених ігрових цілей, використання іграшок, ігрових предметів, вміння розуміти емоції гравців, спілкуватися та взаємодіяти з однолітками, вміння дотримуватись ігрових правил.

Під час бесіди використовувалися картки (чотири) із зображеннями: іграшок; іграшок для сюжетно-рольових ігор; групи дітей, які граються в сюжетно-рольові ігри; самостійна гра дитини. Діти мали відповісти на запитання та завдання, які стосуються картки, з подальшим обговоренням ігрових дій. Відповіді дітей оцінювались відповідно до протоколу [30, с. 54-58].

За визначеними критеріями і показниками визначені рівні вихованості ініціативності старших дошкільників у грі: високий, середній, низький. Зупинимось на характеристиці означених рівнів.

До високого рівня вияву ініціативності, відносимо старших дошкільників, у яких демонструється наявність ґрунтовних усвідомлених знань про ініціативність та її складові; уявлень про ігрову компетентність; готовність до співпереживання та знаходження способів покращення настрою інших; прагнення і вміння дитини передавати емоційний стан героя у міміці, жестах, рухах, мові; вміння спілкуватися та взаємодіяти у колективі; бажання реалізувати спільний задум та пояснити його; навички ігрової компетентності; прагнення до нових знань про гру та внесення до гри елементів новизни; нестандартний підхід до вибору іграшок та предметів для гри.

До середнього рівня вияву ініціативності, відносимо старших дошкільників, у яких демонструється: не досить повні й усвідомлені знання про ініціативність та її характеристики; фрагментарні уявлення про ігрову компетентність; ситуативна готовність до співпереживання та знаходження способів покращення настрою інших; часткові прагнення та окремі вміння дитини передавати емоційний стан героя в міміці, жестах, рухах, мові; епізодичну самостійність в сюжеті гри; вміння спілкуватися та взаємодіяти у колективі, орієнтися на спільний задум, однак не завжди здатні внести до гри елементи новизни; не завжди висловлюють власну думку; ігрову компетентність, виявляють її, особливо у нестандартних ситуаціях у грі.

До низького рівня вияву ініціативності, відносимо старших дошкільників, у яких демонструється: неповні і неусвідомлені знання про ініціативність, її характеристики; недостатність уявлень про ігрову активність; не володіють емпатією, не прагнуть спілкуватися та взаємодіяти у колективі; не вміють і не намагаються передати емоційний стан героя; не самостійні у грі і не висловлюють власну думку; не володіють ігровою компетентністю.

Таким чином, для визначення рівнів ініціативності дітей старшого дошкільного віку у грі, ми розробили компоненти та відповідні критерії ініціативності дітей старшого дошкільного віку, означили показники та дібрали дібрали методики для їх вивчення.

Нами були виокремлені такі критерії та методики: когнітивний, емоційно-ціннісний, соціально-комунікативний (спостереження за дітьми (методика Д. Ельконіна), діагностична бесіда за картинками (методика І. Карабаєвої),

На основі визначених критеріїв і показників, нами означені та охарактеризовані такі рівні виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку у грі: високий, середній, низький.

2.2. Стан вихованості ініціативності у старшому дошкільному віці в практиці ЗДО

У результаті проведеного констатувального етапу дослідження, ми визначили рівні вихованості ініціативності старших дошкільників у грі. З'ясували ставлення батьків до необхідності виховання вказаної базової якості, вмотивованість та обізнаність вихователів з означеної проблеми.

Зупинимось на аналізі рівнів сформованості когнітивного, емоційно-ціннісного, соціально-комунікативного критеріїв, що здійснювалось за визначеними попередньо методиками (додаток Б). Зазначимо, що серед ігор хлопчиків переважали сюжети за мотивами мультфільмів. Теми соціально-побутового характеру були характерні переважно для ігор дівчаток. За нашими спостереженнями, діти зі сформованими комунікативними навичками є більш ініціативними, легше розігрують сюжети знайомих та нових ігор.

Ми встановили, що лише у незначної частини дітей спостерігались прояви егоїзму стосовно дитячого колективу. Переважно діти старшого дошкільного віку недостатньо володіли комунікативними навичками. Це

призводило до передчасного завершення гри, виникнення конфліктів і знижувало можливості прояву ініціативності у грі.

Результати спостереження засвідчили залучення дітей до різних рольових ігор замість включення до однієї довготривалої гри. Діти надавали перевагу сюжетам, які часто не поєднувалися за змістом.

Аналіз календарного та щоденного планування педагогів-вихователів засвідчив, що загалом ведення документації педагогами здійснюється методично грамотно. У щоденному плануванні виділено морально-етичні бесіди з дітьми, що спрямовані на виховання моральних якостей особистості: «Допоможи другові», «Що таке доброта?», «Вмій ділитися». При плануванні індивідуальної роботи вихователі надають перевагу удосконаленню навичок, необхідних дітям для навчання в школі.

Недоліком у плануванні виявлені: відсутність спеціально спланованих форм роботи з виховання ініціативності, обмеженість можливостей ігор і вправ у цьому процесі. Аналіз планів засвідчив також недостатню увагу до співпраці з сім'ями вихованців із питань виховання ініціативності. Інформація, що надається батькам, спрямована на розвиток пізнавальної сфери, здорового способу життя, безпеки життєдіяльності. Аналіз планів вихователів засвідчив відсутність систематичної роботи з виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку та недостатню увагу до гри як ефективного засобу у цьому процесі.

Відповідно до даних констатувального етапу дослідження, ми розподілили дітей старшого дошкільного віку, які брали участь у педагогічному експерименті, відповідно до показників за рівнями (високий, середній, низький) (таблиця 2.2.).

Таблиця 2.2.

**Показники ініціативності дітей старшого дошкільного віку,
відповідно до критеріїв, у %**

Рівні	Критерії ініціативної поведінки		
	<i>Когнітивний (%)</i>	<i>Емоційно- мотиваційний (%)</i>	<i>Соціально- комунікативний (%)</i>
<i>Високий</i>	13	12	20
<i>Середній</i>	45	40	44
<i>Низький</i>	42	48	36
<i>Всього</i>	100	100	100

Результати, представлені в таблиці, свідчать, що 48 % дітей поведінка відповідає низькому рівню сформованості емоційно-ціннісного критерію.

Поведінка цих дітей була емоційно-нестабільною у розгортанні сюжету ігор, діти не завжди співпереживали іншим дітям, не володіли емпатією, при ускладненнях у грі, не могли впоратись самостійно, орієнтувалися на власні інтереси.

Показники соціально-комунікативного критерію довели володіння навичками спілкування та комунікації 44 % дітей старшого дошкільного віку на середньому рівні. Частково вони виявляли прагнення та вміння передавати стан героя засобами власної зовнішньої естетичної виразності. У процесі розігрування сюжетів діти використовували рольове мовлення та пряме звернення. Мало місце ситуативне дотримання правил гри дітьми. У грі

учасники коментували хід думок і гри, взаємодіяли з іншими гравцями, розгортали спільний ігровий задум.

За результатами спостереження ми так охарактеризували ініціативних дітей у грі: емоційно-позитивно налаштовані на гру, з задоволенням включались в гру, демонстрували цілеспрямованість у розгортанні задуманого сюжету, самостійно розігрували ролі, добирали атрибути до гри, намагались взаємодіяти в колективі, активно долучалися до спільної реалізації задуму в грі, вносили власні ідеї щодо її розвитку, на основі власного досвіду робили пропозиції щодо сюжету та змісту гри, збагачували її елементами новизни. Нами визначено: ініціативні діти виявляють активність у різних видах діяльності, втім у сюжетно-рольовій грі ініціативність проявляється природно та невимушено, задовольняється потреба дітей у вираженні власних емоцій, задумів і бажань, пізнавальної обізнаності, досвіду.

Як видно з таблиці 2.2., показники вихованості ініціативності дітей за визначеними критеріями знаходяться на низькому й середньому рівнях.

Результати проведеної діагностичної бесіди за картками, засвідчили, що у 25% сформовані ігрові навички на високому рівні. Діти називали шість і більше тем для рольових ігор, урізноманітнювали варіанти сюжетів ігор. За результатами бесіди з дітьми була становлена їх готовність до запровадження власних ідей для розвитку гри. Діти надавали перевагу іграм із партнерами, обирали іграшки, предмети-замінники, пропонували нові атрибути для гри. Активно пропонували сюжети ігор, визначали ролі, самостійно узгоджували стосунки між учасниками, що пов'язані з роллю, з цікавістю ставилися до оновлення ролей.

У складних суперечливих ситуаціях діти не конфліктували, виявляли бажання продовжувати гру, дотримувались правил, емоційно-позитивно сприймали пропозиції долучитись до гри.

Нами встановлена сформованість ігрових навичок на середньому рівні у 33% старших дошкільників. Діти означеного рівня продемонстрували здатність обирати самостійно ігри за двома – трьома сюжетами. Вони впізнавали персонажів, добирали іграшки та предмети відповідно до сюжету гри. Емоційно-позитивно сприймали пропозиції грати в ігри. У випадку організації спільних ігор зазначали, що будуть чекати запрошення, пропонували власні правила.

Результати діагностування констатують перевагу низького рівня сформованості ігрової готовності старших дошкільників (42%). Проаналізовані дані дають можливість зробити висновок, що дошкільники цієї вікової групи переважно обирають самостійні ігри. Це переважно логіко-математичні та режисерські ігри. У разі виникнення бажання у спільних іграх, діти не знають, як виразити власні ідеї та міркування. Внаслідок виникнення непорозуміння з іншими дітьми, вони не можуть запропонувати щось змінити в ході рольової гри.

У більшості вихованців спостерігались комунікативні труднощі щодо обговорення ігрових подій. Це зумовлювало зниження активності й ініціативності дітей, ігнорування думки партнерів по грі. Виникнення складнощів як правило знижувало ініціативність дітей. Активні та ініціативні діти виконували головні ролі, керували процесом гри, інша частина дітей пасивно сприймала їх пропозиції.

Для виявлення ролі родини у вихованні досліджуваної якості у дошкільників, ми провели анкетування батьків. Вивчались уявлення членів родини про ініціативність їхньої дитини, міру і характер допомоги дорослих дітям дошкільного віку, узгодженість між уявленнями про виховання базових якостей і реальною практикою їх виховання у сім'ї (додаток В)

Відповіді батьків дітей, які відвідують ЗДО, покладені в основу аналізу стану вихованості досліджуваної якості в умовах сім'ї. Нами визначено, що батьки зацікавлені у розвитку базових якостей власної дитини. Приділяють

значення вихованню самостійності – 18% опитаних; організованості – 17%; морально-етичним якостям – 16%; творчому розвитку – 14%; ініціативності – 13%; комунікативності – 11 %, незалежності – 9 %, впевненості у собі – 1%. Тож більшість батьків зацікавлені особистісним розвитком дітей і потребують допомоги з сімейного виховання.

Серед зазначених базових якостей батьки визначають ініціативність як одну з основних і визнають необхідність її виховання у дошкільному віці 85 % респондентів відповіли, що таке ініціативність Проте 15 % не відповіли і ми пояснюємо таку ситуацію недостатньою обізнаністю батьків з проблемою особистісного розвитку дошкільника. Отже, отримані дані засвідчують, що батьки відчувають труднощі у визначенні базового поняття дослідження.

Позитивним є розуміння батьками ініціативності як базової вольової якості. Батьки розуміють, якою має бути ініціативна дитина. Частина батьків вважає, що ініціативній дитині притаманні: лідерські якості; впевненість у собі; володіння навичками міжособистісної взаємодії; здатність до комунікації, до творчості.

52 % батьки визнають актуальність виховання ініціативності з раннього віку і пояснюють це слухняністю і здатністю виконувати вказівки дорослих. Нажаль вони не надають вагомого значення ініціативності як окремої базової якості у дітей.

Для визначення ініціативності у дошкільників в ігровій діяльності, нами здійснене опитування батьків. 78 % батьків вважають, що дитина вдома ініціює рольові ігри. Встановлено, що переважна кількість батьків для дітей обирають ігри, що зорієнтовані на розвиток їх обізнаності у різних сферах, розвиток пізнавальної сфери дитини. Більшість батьків (31%) надає перевагу іграм із конструктором ; 28 % - дидактичним іграм; 20 % - комп'ютерним іграм. І тільки 21% батьків обирають сюжетно-рольові ігри як засіб виховання дітей.

Нами встановлена тривалість задіяності дитини в ігрову діяльність вдома: 37% дітей грає вдома в будні дні впродовж 2-3 годин; 25% дітей – одну - дві; 23% - три - чотири; 9 % - 5-6 годин; не грають в ігри біля 3% дітей. Встановлено, що у вихідні дні час на ігрову діяльність збільшується до 4-5 годин.

У ЗДО, створені необхідні організаційно-педагогічні умови для ігрової діяльності. Проте вони обмежені у часі для цієї діяльності й вона поступово витісняється з життєдіяльності дітей. Тому для вивчення стану вихованості ініціативності дітей засобами гри, ми провели анкетування педагогів ЗДО (додаток Г). Всього в опитуванні взяло участь 6 вихователів різних вікових груп, що працюють у ЗДО №1 “Рукавичка”.

Значна кількість опитаних вважає, що ініціативність є проявом самовираження, активності. Нами зафіксовані розбіжності в розумінні педагогами значення цієї якості у дітей та особливостей її виховання. З’ясовано, що вихователі затрудняються у вичерпній характеристиці ініціативності, а називають її складові (вміння діяти активно, активні дії дітей, здатність дитини до самовираження) та вказують на її важливе значення для особистості..

35 % педагогів вказали, що ініціативності необхідна дитині для майбутньої самореалізації в соціумі, для загального розвитку дитини (24 %), як важлива складова її вольової сфери (7 %), як чинник формування лідерських якостей (9 %), ознака творчих здібностей (6 %). Проте 5% вихователів розглядають ініціативність в комплексі з іншими базовими якостями і особливе значення її вихованню не є доцільним, оскільки надмірна активність дітей порушує дисципліну.

За результатами констатувального етапу, ми розподілили дітей старшого дошкільного віку за рівнями вихованості ініціативності (високий, середній, низький) і результати представили в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

**Рівні вихованості ініціативності
у дітей старшого дошкільного віку у грі**

Рівні	Кількість у %
Високий	9
Середній	42
Низький	49
Всього	100

На основі результатів дослідження (таблиця 2.3.) ми встановили, що у 49% дітей вихованість ініціативності у грі знаходиться на низькому рівні. Діти цієї групи не проявляють ініціативу в грі, одноманітно її демонструють, не взаємодіють з іншими. Недостатня розвиненість вольових якостей, несистемні та фрагментарні знання про гру та ініціативність. Такі діти не висловлюють особистих думок. Мають посередні знання про гру, сюжет гри та ролі персонажів, не дотримуються правил гри.

Середній рівень вихованості ініціативності засобами гри продемонстрували 42 % дітей. Діти цієї групи інколи вносили ініціативні пропозиції (щодо нового персонажа гри, сюжетів ігор, нових атрибутів гри), підтримували ініціативу партнерів по грі. Діти демонстрували неповні знання про ініціативність, її прояви. У них спостерігалось часткове оволодіння ігровими вміннями та навичками, проте вони потребували педагогічного супроводу дорослого під час гри, розвитку її сюжету, розподілу ролей. Вони частково виявляли вольові якості, епізодично вносили елементи новизни

в гру, позитивно-емоційно сприймали ігрові дії однолітків, підтримували їх, дотримувались правил, однак не пояснювали свою думку.

До гравців із високим рівнем ми зарахували лише 9% дітей. Для них характерним було самостійне пропонування мети гри, внесення оригінальності до сюжету ігор (використання нестандартних предметів-замінників, атрибутів, сюжетних змін), прагнення до виконання основних ролей у грі. У дітей із високим рівнем констатовані сформовані уявлення про ігрові вміння та навички. Вони виявлялись в активному розігруванні ролей, партнерській взаємодії, розвиненому рольовому мовленні, розвитку ігрових подій без супроводу дорослого. Гравці відтворювали знання, отримані з різноманітних джерел, зокрема й із власного досвіду, та інтерпретували їх в ігровій діяльності. У дітей наявні усвідомлені знання про ініціативність, її прояви. Вони виявляли бажання взаємодіяти та спілкуватися з іншими учасниками гри. Діти проявляли вольові зусилля, активність, ініціативність для реалізації мети.

Нами встановлено, що сенситивним віковим періодом для виховання ініціативності є старший дошкільний вік, оскільки ініціативна поведінка спостерігається в різних видах діяльності. Особливо сприятливою є ігрова діяльність, зокрема ігри з сюжетом та роллю.

Таким чином, за результатами констатувального етапу експерименту встановлено, що більшість дітей мають середній та низький рівень вихованості ініціативності в умовах сюжетно-рольової гри.

Ми виявили, що батьки приділяють увагу питанням виховання ініціативності та базових якостей, проте сюжетно-рольові ігри не сприймаються ними як ефективний засіб виховання дітей та визначають її як внесення дітьми новизни в діяльність, пропозицій, активних дій., швидше як розвага та відпочинок.

Сучасні вихователі приділяють належну увагу ігровій діяльності, але відчують труднощі в її організації, доборі методів і прийомів педагогічного супроводу дитячої гри, Це підтверджує недостатньо поінформовані з питань виховання ініціативності дошкільників у грі. Потребують вивчення аспекти відповідного методичного супроводу ігрової діяльності дітей.

Ми констатуємо необхідність здійснення відповідної роботи з організації ігрової діяльності у ЗДО. Перспектива нашого дослідження стосуватиметься розробки рекомендованої системи роботи з виховання ініціативності засобами гри у ЗДО.

2.3. Рекомендована система роботи з виховання ініціативності старших дошкільників засобами гри

Оскільки результати констатувального етапу експерименту продемонстрували переважно середній та низький рівень ініціативності старших дошкільників, ми пропонуємо рекомендовану систему роботи з виховання вказаної якості означеної вікової групи засобами гри у закладах дошкільної освіти.

Методику виховання ініціативності старших дошкільників у грі в ЗДО радимо реалізовувати поетапно. На першому бажано провести підготовчу роботу, а саме: просвітницьку діяльність із батьками дітей та педагогами щодо питань виховання ініціативності.

На другому етапі доцільно розширити і збагатити знання дітей про ігрову діяльність та ініціативність як важливу для такої діяльності якість. Це здійснюватимуть вихователі системно використовуючи відповідні методи та прийоми виховання ініціативності.

На третьому етапі необхідним є забезпечення умов для самостійного втілення дітьми ігрових вмінь і навичок, виявлення в іграх їх ініціативної поведінки, стимулювання та позитивна оцінка дорослими ініціативності дітей.

Освітню роботу радимо здійснювати у декількох напрямках: із вихователями, батьками, дітьми старшого дошкільного віку. Розкриємо детальніше зміст діяльності з впровадження методики формувальної роботи у ЗДО.

На першому – підготовчому етапі можуть бути розв'язані завдання *просвітницької роботи з батьками* вихованців. З цією метою доцільно провести консультацію «Як виховати особистість»; бесіди: «Виховуємо дітей у грі», «Чи можна бути другом для своєї дитини», «Як обирати іграшку для дитини»; мозкова атака «Що таке батьківська підтримка?»; обговорення проблемних ситуацій, перегляд відеоматеріалів.

На першому етапі доцільною буде і *робота з педагогами ЗДО* щодо збагачення їх знань з проблеми. Доцільними будуть індивідуальні бесіди щодо методів і прийомів виховної роботи за планом роботи вихователя; ділових ігор «Методи та прийоми виховання ініціативності у грі».

У роботі з дітьми радимо педагогам зосереджувати увагу на створенні динамічного ігрового розвивального середовища, позитивної-емоційної атмосфери в колективі. Доцільним буде обладнання осередку емоційного комфорту «Куточок настрою», «Дошки інтересів дітей групи», де діти могли б користуватися масками емоцій, іграми для розвитку емоційної сфери.

Дітям можна запропонувати ігри для розвитку емоційної сфери «Покажи емоцію», «Намалюй настрої», «Краплинки хорошого і поганого настрою», «Портрет мого настрою». Вони є ефективними для закріплення уявлень дітей про різні емоційні стани людей і їхні відчуття.

У приміщенні ЗДО доцільно організувати осередок ігрової діяльності «Грайлик», оснащений іграшками, макетами та атрибутами для програвання

сюжетно-рольових ігор дітьми всіх груп. У такому осередку діти будуть мати можливість розігравати різні ігрові сюжети.

На другому – *просвітницько-формульовальному етапі*, радимо провести *роботу з батьками* щодо їх педагогічної просвіти. Методами та формами виховання ініціативності дітей у родині можуть бути: бесіди, перегляд та обговорення відеоматеріалів, виставка та обговорення художньої літератури для старших дошкільників, майстер-клас із ігрової діяльності «Сюжетно-рольова гра у житті дитини».

У роботі з вихователями доцільним буде розв'язання таких формульовальних завдань: розширення тематики ігрової діяльності дітей, формування вмінь педагога інтегрувати ігрову діяльність у різні форми освітнього процесу, вдосконалювали вміння застосовувати методи виховання ініціативності старших дошкільників на різних етапах гри.

З цією метою для педагогів радимо низку заходів:

- *майстер-клас* з теми: «Опосередкований педагогічний супровід іграми дітей»;
- *семінар-практикум*: «Гра як засіб виховання ініціативності дошкільників».

У роботі з дітьми старшого дошкільного віку на другому етапі виховної роботи варто передбачити збагачення знань дітей про ініціативність, емоційні стани людей, правила ігрової взаємодії, комунікативні навички, шляхи узгодження особистих інтересів і прагнень із інтересами та прагненнями інших дітей; надано доступну інформацію про базову якість – ініціативність.

Для реалізації поставлених завдань доцільно застосовувати такі методи роботи: читання художньої літератури, розігрування психологічних етюдів, бесіди з використанням персоніфікованої ляльки, розв'язання проблемних ситуацій, тематичне малювання нетрадиційною технікою з обговоренням,

проведення ігор і вправ, складання розповідей за план-схемами, придумування казок.

З дітьми, які відповідали високому рівню ініціативності, доцільною буде додаткова методична робота. Вона була обумовлена поведінкою більш активних дітей. З такими дітьми можуть бути застосовані *такі методи роботи*. У межах когнітивного критерію: бесіди, етюди, розв'язання проблемних ситуацій, складання казок; вправи. У межах поведінкового критерію: зміна ролі в грі (з головної на другорядну), зміна сюжетної лінії в грі (внесення нових атрибутів, введення нових героїв), тренінг навичок спілкування у грі, а саме: допомога товаришам, здатність поступатися роллю, самостійна підготовка та організація гри; розв'язання проблемних ситуацій.

З дітьми, які відповідають низькому рівню ініціативності, радимо застосовувати такі методи і прийоми: вводити в гру посильну й цікаву для дитини роль, спонукати дитячий колектив до підтримки, використовувати прийом «навчи іншого», заохочення, забезпечування ситуацій успіху. Доцільними можуть бути: бесіди за змістом ролі; розігрування етюдів; розв'язання проблемних ігрових ситуацій «Як попроситись у гру?», «Яку роль ти можеш зайняти в грі?».

На третьому – творчо-діяльнісному етапі ми пропонуємо зосереджувати роботу щодо партнерської взаємодії між дорослими і дітьми в грі. На цьому етапі дітям варто надати можливість самостійно програвати ігри, демонструючи набуті комунікативні уміння, ігрову компетентність, ініціативність і самостійність.

У роботі з батьками передбачається залучення родин вихованців до заходів, які будуть організовуватись в ЗДО. Можна організувати фотоконкурс «Граємо вдома», що дозволить батькам продемонструвати улюблені ігри дітей і додати коментарі до них, обговорити способи педагогічного супроводу цих ігор.

Доцільним може бути проведення свята родини «Ігроленд». Під час такого свята батьки зможуть грати разом із дітьми, брати участь у конкурсах, атракціонах. Така спільна ігрова діяльність батьків і дітей має вплинути на характер стосунків у родині, довірливості взаємин. Збільшенню часу на спільні ігри вдома та характеру взаємин у грі.

У роботі з педагогами ми передбачили мотивування їх до застосування методів, прийомів виховання ініціативності, що стимулювали б дітей до внесення елементів новизни в гру. Ініціативність дітей вони підтримували завдяки прийомам заохочення та схвалення. На допомогу вихователям були надані методичні рекомендації (Додаток).

Таким чином, рекомендовану систему роботи з виховання ініціативності старших дошкільників засобами гри радимо проводити у три етапи. На першому етапі доцільно створити динамічне ігрове розвивальне середовище. На другому етапі – сприяти систематичному поглибленню знань дітей про ініціативність і норми комунікації. На третьому етапі варто забезпечити взаємодію між дорослими й дітьми в процесі ігрової діяльності. На цьому етапі важливо спонукати дітей до самостійного використання ігрових умінь і навичок, стимулювали їх до ініціативності в сюжетно-рольових іграх. Рекомендовано застосування методів і прийомів, що стимулювали б дітей до гри.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

На емпіричному рівні дослідження, нами розроблена програма і методика дослідження стану виховання ініціативності старших дошкільників віку в грі у закладах дошкільної освіти.

Рекомендована система роботи з виховання ініціативності в грі передбачала корекційно-виховну роботу дітьми старшого дошкільного віку співпрацю з їх батьками та педагогами. Для цього були розроблені методи, прийоми та форми роботи, що рекомендувались для реалізації в межах трьох етапів дослідно-експериментальної роботи.

На першому етапі – просвітницькому, в межах підготовчої роботи рекомендоване здійснення просвітницької діяльності з батьками і педагогами. З батьками доцільними є консультації, ігри та вправи, бесіди, обговорення життєвих ситуацій, організація роботи «Родинного клубу».

У роботі з педагогами запропоновані індивідуальні бесіди на основі аналізу планів роботи вихователя, інформаційно-адаптивні ігри: «Методи та прийоми виховання ініціативності дошкільників у грі.».

З дітьми запропонована робота зі створення позитивно-емоційної атмосфери в колективі, оснащення ігрового середовища (виділення променем світла атрибутів, внесення атрибуту, що відрізняється тематикою), облаштування «Куточку настрою» і «Дошки інтересів моєї групи». Для дітей було організовано центр сюжетно-рольових ігор «Грайлик», де вони об'єднувались та розігрували різні сюжети гри.

Вихователям рекомендовані методи вправління та розігрування психологічних етюдів, спрямованих на налагодження комунікації з однолітками та дорослими.

На другому інформаційно-формульовальному етапі рекомендуємо роботу з поглиблення знань дітей про ініціативність і норми комунікації.

З батьками: бесіди, перегляд та обговорення відеоматеріалів, обговорення життєвих ситуацій, майстер-клас із ігрової діяльності, виставка та обговорення художньої літератури, продовження роботи «Родинного клубу». Однією з найефективніших форм роботи з батьками вважаємо проведення майстер-класу «Сюжетно-рольова гра в житті дитини».

Для педагогів - майстер-клас, семінар-практикум. Одними з найбільш ефективних форм роботи з педагогами у вихованні ініціативності старших дошкільників визначаємо симінар-практикум «Гра як засіб виховання ініціативності дошкільників»..

На цьому етапі з дітьми доцільними є *загальні методи* виховання ініціативності: прийом здивування, «навчи іншого», допомога, показ, надання позитивної оцінки, підтримка, схвалення, створення ситуації успіху, внесення опосередкованих правил гри, активізація запитаннями пізнавального інтересу дітей.

Спеціальні методи та прийоми: виїзні та віртуальні екскурсії, ігрові заняття, розваги, квести, показ слайдів-презентацій, фотовернісаж із батьками; а також методи: читання художньої літератури, бесіди з використанням персоніфікованої ляльки, розв'язання проблемних ситуацій, тематичне малювання нетрадиційною технікою з обговоренням, психологічні етюди, складання розповідей за план-схемами, складання казок, вправління.

На третьому творчо-діяльнісному етапі радимо заходи зі сприяння партнерської взаємодії між дорослими й дітьми в процесі сюжетно-рольової гри. Цей етап передбачає самостійне програвання сюжетно-рольових ігор із виявленням ініціативної поведінки дітей старшого дошкільного віку.

Серед форм роботи з *батьками* ефективними можуть бути: організація фоконкурсу «Граємо вдома», проведення свята родини «Ігроленд».

Педагогам варто здійснювати педагогічний супровід грою дітей, використовуючи пояснення, підтримку, заохочення. У виняткових випадках: показ, створення ситуації успіху, допомогу, вказівку.

З дітьми може бути продовжена робота в центрі ігрової діяльності «Грайлик», де вони можуть: обирати сюжети ігор, ролі, розвивати сюжети у вільній грі.

За результатами дослідження, нами розроблені методичні рекомендації для батьків і педагогів ЗДО.

ВИСНОВКИ

У магістерському дослідженні представлене теоретичне обґрунтування, узагальнення та практичне вирішення питань виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі, що було втілено в розробці рекомендованої системи роботи з методики виховання ініціативності старших дошкільників засобами гри на різних етапах дослідження. Результати теоретичного аналізу та експериментально-дослідної роботи засвідчили досягнення поставленої мети, виконання дослідницьких завдань і дозволили нам зробити такі висновки.

За першим завданням.

а основі аналізу теоретичних джерел було уточнено зміст базових понять дослідження: *«ініціативність дітей дошкільного віку»*, *«виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку»*, *«виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку у грі»*.

становлено, що базова особистісна якість людини *«ініціативність»* є складовою головних базових якостей особистості: самостійності, морально-етичних якостей, елемент творчості. Вона розглядається у психолого-педагогічній науці як риса особистості, що характеризується спроможністю та схильністю до активних і самостійних дій.

и визначили такі *компоненти ініціативності*: когнітивний (засвоєння та усвідомлення поняття ініціативності як якості особистості, її основні прояви), емоційно-мотиваційний (внутрішні прагнення), поведінково-діяльнісний (активні та самостійні дії). Внаслідок психолого-педагогічного аналізу з'ясовано, що реалізація особистісного потенціалу дітей дошкільного віку відбувається найбільш природно та невимушено в провідному виді діяльності – грі. Серед видів ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку ми виокремлюємо саме сюжетно-рольові ігри, оскільки саме в них діти творчо інтерпретують соціальну дійсність і виявляють ініціативну поведінку. У

дослідженні, ініціативність, нами представлена як одна з основних у структурі особистості. Вона має інтегровану складову та виступає компонентом більшості інших базових якостей.

изначаємо поняття *«ініціативність дітей дошкільного віку»* як якість особистості, що виявляється в її прагненні та вмінні реалізовувати власні ідеї, вносити елементи новизни у зміст діяльності, застосовувати вольові зусилля для здійснення активних і самостійних вчинків, практичних дій.

оняття *«виховання ініціативності дошкільного віку»* ми розуміємо як цілеспрямований, планомірний процес використання системи методів із метою прояву особистістю внутрішніх прагнень, мотивації до реалізації власних замислів, внесення елементів новизни, застосування вольових зусиль для здійснення активних і самостійних вчинків у діяльності.

За другим завданням.

а основі аналізу наукових досліджень сюжетно-рольової гри, ми пропонуємо своє визначення поняття *«виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі»* як цілеспрямований, планомірний процес використання системи методів мотивації особистості до прояву власних бажань, умінь реалізовувати ідеї в процесі гри із залученням до цього інших, вносити елементи новизни в зміст гри, застосовувати вольові зусилля для здійснення активних і самостійних ігрових дій у соціально-комунікативній діяльності.

озкрито потенціал сюжетно-рольової гри в контексті виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку. Результати аналізу досліджень у галузі дошкільної психології, педагогіки надають нам підстави вважати, що ігрова діяльність дітей дошкільного віку має вагоме значення для виховання особистісних якостей.

становлено, що ігрова діяльність є невід'ємною частиною життя дітей, відображенням культури народу, методом і засобом виховання дітей старшого дошкільного віку. Сюжетно-рольові ігри визнані науковцями провідним видом

діяльності, в якому діти виражають власні ідеї, бажання в природних для них умовах. В процесі розігрування сюжетно-рольових ігор діти виявляють самостійність, ініціативність, вносять елементи новизни в сюжети ігор. Діти опановують вміння комунікації, засвоюють норми соціальної поведінки, вправляються в ігрових вміннях і навичках.

аукові результати психолого-педагогічного аналізу засвідчили, що віковий період старшого дошкільного віку є оптимальним для виховання ініціативності. Саме в цьому віці закладаються основи психічних процесів: формування провідних новоутворень психіки дітей, достатній розвиток вольової сфери, оволодіння навичками та вміннями комунікації, становлення базових якостей у процесі ігрової діяльності. В сучасних сюжетно-рольових іграх дітей старшого дошкільного віку спостерігається низка особливостей: зниження ініціативності дітей у розігруванні сюжетів ігор, стереотипність сюжетів, зменшення тривалості сюжетно-рольових ігор у розпорядку дня. Педагоги-практики у зв'язку з цією ситуацією визначають такі складнощі щодо використання сюжетно-рольових ігор: удосконалення професійної компетентності вихователів, урізноманітнення предметно-ігрового середовища, використання опосередкованих методів педагогічного супроводу дитячої гри, розуміння батьками виховного потенціалу сюжетно-рольових ігор.

За третім завданням.

визначено критерії, показники й схарактеризовано рівні вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку. Критеріями виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі визначені: 1) когнітивний (наявність знань про ініціативність та її основні прояви; наявність уявлень про ігрову компетентність); 2) емоційноціннісний (бажання співпереживати та знаходити оптимальні шляхи покращення настрою оточуючих; наявність особистих пізнавальних інтересів); 3) соціально-комунікативний (прагнення і вміння передавати емоційний стан

героя в міміці, жестах, рухах, мовленні; вміння спілкуватися та взаємодіяти у колективі); 4) творчо-дієвий (внесення елементів новизни в тематику та сюжет гри; висування пропозицій щодо розвитку сюжету гри; прояв самостійності).

характеризовано рівні виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі: високий, середній, низький. Для дітей з високим рівнем вихованості ініціативності наявними є: ґрунтовні знання про ініціативність та основні її прояви; уявлення про власну ігрову діяльність; прагнення і вміння дитини передавати емоційний стан героя у засобах зовнішньої виразності та мовленні; вміння спілкуватися та взаємодіяти у колективі; здатність до реалізації спільного задуму; опанування навичками ігрової активності; прагнення до нових знань про гру; внесення до тематики чи сюжету гри елементів новизни; нестандартний підхід до вибору предметів або їх заміників для гри.

Для дітей з *середнім рівнем вихованості ініціативності* у грі характерними є не досить повні й усвідомлені знання про ініціативність, основні її прояви; часткові уявлення про ігрову діяльність; наявні часткові прагнення і вміння передавати емоційний стан героя через засоби зовнішньої виразності та мовлення; епізодичні прояви самостійності в грі. Діти цього рівня вміють спілкуватися та взаємодіяти у колективі, орієнтуються на реалізацію спільного задуму, однак не завжди здатні пояснити свою думку чи внести до тематики або сюжету гри елементи новизни; не завжди висловлюють власну думку; ситуативно володіють ігровою активністю. Проте здатні виявляти нестандартний підхід у виборі предметів або їх заміників для гри.

Для дітей з *низьким рівнем вихованості ініціативності* характерними є неповні і неусвідомлені знання про ініціативність, основні її прояви; недостатні уявлення про ігрову активність. Вони не володіють емпатією, не прагнуть спілкуватися та взаємодіяти у колективі; орієнтуються на реалізацію лише особистих інтересів. Не намагаються передати емоційний стан героя і не висловлюють власної думки стосовно цього. Не демонструють ігрової

активності та не виявляють самостійності у грі. Не виявляють прагнення до отримання нових знань щодо власної ініціативності у грі.

За результатами проведеного нами констатувального етапу експерименту встановлено, що більшість дітей мають середній та низький рівень вихованості ініціативності в умовах сюжетно-рольової гри.

Ми виявили, що батьки приділяють увагу питанням виховання ініціативності та базових якостей, проте сюжетно-рольові ігри не сприймаються ними як ефективний засіб виховання дітей та визначають її як внесення дітьми новизни в діяльність, пропозицій, активних дій, швидше як розвага та відпочинок.

Сучасні вихователі приділяють належну увагу ігровій діяльності, але відчують труднощі в її організації, доборі методів і прийомів педагогічного супроводу дитячої гри, Це підтверджує недостатньо поінформовані з питань виховання ініціативності дошкільників у грі. Потребують вивчення аспекти відповідного методичного супроводу ігрової діяльності дітей. Ми констатуємо необхідність здійснення відповідної роботи з організації ігрової діяльності у ЗДО.

За четвертим завданням.

Представлена рекомендована система роботи з виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти, ґрунтуються на змістовних блоках, які забезпечують поступове засвоєння освітнього матеріалу.

Реалізація поставлених завдань здійснювалася шляхом забезпечення компонентів: когнітивного, емоційно-мотиваційного, поведінково-діяльнісного. Впровадження виховної роботи рекомендовано здійснювати в три етапи, за такими напрямки: з педагогами ЗДО, дітьми дошкільного віку, сім'ями вихованців.

Для кожного напрямку роботи, за окресленими етапами рекомендовані відповідні методи:

На підготовчому етапі - створення динамічного ігрового розвивального середовища. На цьому етапі було створено «Куточок настрою», «Дошку інтересів дітей групи», дібрано серію вправ і психологічних етюдів, запроваджено роботу «Родинного клубу», здійснено просвітницьку роботу серед батьків засобами інформаційно-адаптивних ігор («Мозковий штурм»), організовано центр «Грайлик» для дітей;

На інформаційно-формульованому етапі передбачене систематичне поглиблення знань дітей про ініціативність і норми комунікації. Розроблені ігрові заняття за темами: «Сім'я», «Супермаркет», «Пригоди в Простоквашино» тощо; введено опосередковані правила гри; проведено бесіди, віртуальні екскурсії, малювання з обговоренням, читання та обговорення художньої літератури. Дітям надана інформація про таку базову якість особистості, як ініціативність.

У роботі з батьками, рекомендовано застосування загальних та спеціальних методів виховання ініціативності. Продовження роботи «Родинного клубу», проведення майстер-класу «Гра очима дитини». Розроблені рекомендації у виборі оптимальних форм, методів, прийомів виховання ініціативності.

З метою удосконалення професійних вмінь для педагогів, рекомендовано майстер-класи з коментарями, конференцію, гру-вікторину, педагогічний тренінг. *На творчо-діяльнісному етапі* рекомендована партнерська взаємодія між дорослими і дітьми в іграх дітей. Для забезпечення цього етапу ефективними можуть бути такі форми роботи: психологічні етюди, ігри-драматизації, ігри-вправи, розваги, творчі колективні роботи.

Нами були розроблені методичні рекомендації для педагогів ЗДО, надано практичний матеріал для виховання ініціативності старших дошкільників на різних етапах сюжетно-рольової гри.

Проте проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутого питання. Перспективними вважаємо подальші практичні розробки з виховання

ініціативності дітей дошкільного віку в різних видах діяльності, питання підготовки педагогічних кадрів, відповідно до сучасних освітніх потреб, зокрема, добору ефективних методів і прийомів роботи з виховання ініціативності у дошкільному віці, індивідуального підходу до виховання ініціативності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- гіляр Туклер, В. Ініціативність дитини дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема сучасності. *Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки*: матер. VI щорічної Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 21 квітня 2016. с.77-84. Київ: КУ імені Бориса Грінченка.
- гіляр Туклер, В. Виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольові гри як теоретико-методична проблема. *Педагогічні науки: зб. наук. праць Херсонського державного університету*. 2016. Том. 2, с. 12-15.
- гіляр Туклер, В. Психолого-педагогічна характеристика сюжетно-рольової гри дітей старшого дошкільного віку. *Педагогіка: традиції та інновації: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції*, Запоріжжя, 17-18 лютого Ч.-2. Херсон: Видавничий дім «Гельветика». 2017. с. 95-98.
- гіляр Туклер, В. Виховання ініціативності дітей дошкільного віку в умовах сучасної сім'ї. *Педагогічна наука в Україні за роки незалежності: здобутки, прорахунки, перспективи: матеріали Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-практичної конференції*, Херсон, 15-16 листопада. Херсон: Видавничий дім «Гельветика». 2017. С. 140-143.
- гіляр Туклер, В. Сюжетно-рольова гра як засіб виховання ініціативності. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 2, 17-22.
- дамок, І. Теоретичні основи практики розвитку і виховання дитини. *Українське дошкілля: наукові записки Уманського педагогічного університету: збірник наукових праць*. Умань: Науковий світ. 2018 с. 22–26.
- ртемова, Л. В. Формирование общественной направленности ребенка дошкольного возраста в игре. Киев: Вища школа. 1988.
- ртемова, Л. В. Вчися, граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх дошкільнят : книжка для вихователів дитячих садків та батьків. Київ: Томіріс.
- ех, І. Д. Від волі до особистості: монографія. Київ: Україна Віта. 1995
- еленька, Г. Місце ігрової діяльності в житті сучасного дошкільника та її

- особливості. *Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія: збірник наукових праць*. Вип. 1. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова. 2009. с. 62–68.
- еленька, Г., Гавриш, Н., Васильєва, С., Маршицька, В., Нечай, С., Орлова, Г., Шкляр, Н. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ: методичний посібник. Харків: Мадрид. 2015.
- еляєва, О. Виховання дисциплінованості у дітей. *Психолог*, 2011, (Жовтень). с. 27–29.
- іла, І. М. (). Психологія дитячої творчості. Київ: Фенікс. 2014.
- огуш, А., Варяниця, Л., Гавриш, Н., Курінна, С., Печенко, І. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія. Луганськ: Альма-матер. 2006
- огуш, А. М., Луцан, Н. І. Розвиток особистості дитини в ігрових мовленнєвих ситуаціях. *Наука і освіта*, №5, 2011. С. 3–5.
- ожович, Л. Личность и ее формирование в детском возрасте. М.: Просвещение.
- уган, Ю. В., Уруський, В. І. Словник психолого-педагогічних термінів і понять (
- урова, А. Гра – ефективний засіб виховання самостійності дітей дошкільного віку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 2010, №5, с. 17–27.
- урова, А. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Тернопіль: Мандрівець. 2010.
- вготський Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка. *Вопросы психологии*. 1966, ноябрь-декабрь, с. 62–77.
- руська, І. Особистісний розвиток дошкільника в процесі ігрової діяльності. *Дошкільний навчальний заклад*, №7, 2015. С. 2–6.
- вриш, Н., Іванова, А. Гра-стратегія як засіб формування творчої особистості. *Дошкільне виховання*, №1, 2004. С. 8–10.
- унчаренко, С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь. 1997

- удова, Т. Сюжетно-рольова гра – школа життя. *Дошкільне виховання*, №8, 2003. с. 7–9.
- ятленко, Н. Лялька як персона, або нові можливості застосування ляльки в педагогічному процесі. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 5, 2017, с. 9–14.
- льконин, Д. Б. Психология игры: монография. М.: Педагогика. 1978.
- апорожец, А. Психология детей дошкольного возраста. Развитие познавательных процессов. М.: Просвещение. 1964.
- апорожец, А. В., Неверович, Я. Развитие познавательных и волевых процессов у дошкольников: сборник. М.: Просвещение. 1965.
- ахарченко, В. Г. Мовленнєвий розвиток дошкільників в сюжетно-рольовій грі: навчально-методичний посібник. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова. 2001
- арабаєва, І. Визначаємо рівень сформованості ігрової компетентності. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, № 2, 2017. С. 52–58.
- арасьова, К. В., Піроженко, Т. О. Ігровий простір дитини. Київ: Шкільний світ.
- арасьова, К. В., Піроженко, Т. О. Самодіяльні ігри дитини. Київ: Шкільний світ.
- ононко, О. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід): монографія. Київ: Стилос. 2000. 232 с.
- опилов, С. Навіщо шестирічним потрібна гра? *Дошкільне виховання*, № 9, 2006. С. 12–13.
- орнеєва, О. Вихователі, які вміють грати, – виграють. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, № 2, 2017. С. 22–27.
- ороткова, Л. В. До проблеми визначення поняття «гра» і типології ігор. *Нова філологія*, № 55, 2013. с.109–114.
- отирло, В. К. Гра, навчання та праця в житті дошкільника. К.: Знання. 1968
- ошелівська, О. І. Стимулювання морального вибору дошкільників у процесі педагогічного впливу. (Дис. канд. пед. наук). Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2002.

равчук, Л. Сюжетно-рольова гра як ефективний засіб засвоєння етичних норм дітьми дошкільного віку. *Педагогічний процес: теорія і практика: збірник наукових праць* (Вип. 1). Київ: Едельвейс. 2009. с. 249–271.

ремень, В. Г. (Ред.). *Енциклопедія освіти*. Київ: Юрінком Інтер. 2008

рутій, К., Маковецька, Н. Інноваційна діяльність в сучасному ДНЗ: методичний аспект. *Дошкільне виховання*, №5, 2005. с. 5 - 7.

юблінська, Г. О. *Дитяча психологія: навчальний посібник*. К.: Вища школа.

ашовець, М., Карнаухова, А. Вплив казки на формування особистості дитини: моральний аспект. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, №7, 2012, с. 20–24.

атрабой, І. Батькам про цінність сюжетної гри. *Дошкільне виховання*, №1, 2014. с. 15–17.

іроженко, Т. О. Особистісний потенціал дитини дошкільного віку. *Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія: збірник наукових праць (Вип. 14)* Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова. 2011. с. 152– 156.

оддьяков, Н.Н., Михайленко, Н.Я. Проблемы дошкольной игры: психолого-педагогический аспект. М.: Педагогика. 1987.

оніманська, Т. Роль гри в особистісному розвитку дитини дошкільного віку. *Її величність гра (теорія і методика організації дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти): збірник статей*. Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського. 2009. с. 22–30.

апацевич, Е. С. (Сост.). *Психолого-педагогический словарь*. Мн.: Современное слово. 2006.

авченко, М. В. Виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. (Дис. канд. пед. наук). Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, Одеса. 2014.

крипченко, О. В., Лисянська, Т. М., Скрипченко, Л. О. *Довідник з педагогіки та психології: навчальний посібник для викладачів, аспірантів та студентів*

ухомлинський, В. О. Вибрані твори (Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина). К.: Радянська школа. 1997.

ертична, Н. А. Психологічні особливості становлення ініціативи молодшого школяра в учбовій діяльності. (Дис. канд. психол. наук). Інститут психології імені Г. С. Костюка АПН України, Київ. 1997.

едорова, Ю. Розвиток творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобами ігор-фантазувань. / Оновлення змісту і методів дошкільної освіти в Україні: Наукові записки Рівненського педагогічного інституту: збірник наукових праць (Вип. 5). Рівне: Рівненський державний педагогічний інститут.

ульга, Л. Розвиток творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку. Запоріжжя: ЛПС ЛТД. 2002

ДОДАТКИ

Додаток А

Діагностика рівнів вихованості ініціативності в сюжетно-рольовій грі.

Високий рівень: діти проявляють оригінальність у вигадуванні ігор та розгортанні їх сюжету, розвивають ігровий задум, ініціюють ігрову діяльність і розвиток сюжету за власним бажанням, вносять елементи новизни, підтримують ініціативу інших дітей, активно виконують ролі, взаємодіють із партнерами по грі, виявляють допомогу та підтримку у грі, самостійно обирають ролі – 3 бали (15-18 б.)

Середній рівень: діти підтримують запропоновані варіанти ігор, проявляють стереотипні дії у розвитку ігрового задуму, обирають другорядні ролі, не вносять елементи новизни в гру. Охоче підтримують ініціативу інших дітей, власну ініціативність виявляють за допомогою дорослого. Активність має наслідувальний характер із елементами самостійності. Взаємодіють із партнерами по грі, доброзичливо ставляться до інших гравців – 1 б. (5-9 б.)

Низький рівень: діти не підтримують тем ігор, не пропонують варіанти сюжетів для розігрування, не беруть участі у виборі сюжету ігор та розподіленні ролей, не вносять пропозицій у розвиток ігрового задуму. Виконують ролі, запропоновані іншими дітьми, не вносять елементів новизни в гру. Ініціативна поведінка не спостерігається навіть за підтримки дорослого. Таким дітям властива пасивність у грі, відсутність бажання грати. Грають наодинці, не хочуть взаємодіяти з іншими дітьми. Не проявляють самостійність у грі – 0 б. (0-4 б.)

Анкета для батьків

Шановні батьки!

Ми проводимо дослідження, метою якого є визначення найбільш ефективних методів і прийомів виховання ініціативності у дітей старшого дошкільного віку. Анкета анонімна, результати опитування будуть використані лише в узагальненому вигляді. Після заповнення анкети, будь ласка, віддайте її інтерв'юєру.

Щиро дякуємо Вам за співпрацю!

1. Вкажіть - Склад сім'ї _____

- Яку маєте освіту _____

- Характер трудової діяльності _____

- Скільки дітей у сім'ї _____

- Скільки дитина відвідує дитячий садок?

2. Які Ваші очікування від відвідування дитячого садка?

3. Які якості Ви б хотіли розвивати у дитини? Відмітьте потрібний варіант відповіді позначкою («V» або «+») А) самостійність; Б) незалежність; В) організованість; Г) творчість; Д) ініціативність; Е) колективність; Є) морально-етичні якості. Інший варіант відповіді: _____

4. Що означає ініціативність (на Вашу думку)?

5. Яку дитину можна назвати ініціативною?

6. Чи потрібно, на Вашу думку, виховувати ініціативність у дошкільному віці? Чому?

7. Чи прагне Ваша дитина спілкування? Відмітьте потрібний варіант відповіді позначкою («V» або «+») А) прагне до проведення часу на самоті; Б) надає перевагу спілкуванню з дорослими; В) надає перевагу спілкуванню з ровесниками; Г) надає перевагу спілкуванню зі старшими дітьми; Д) надає перевагу спілкуванню з братами, сестрами. Інші особливості спілкування _____

8. Які методи виховних впливів найчастіше використовуються у Вашій сім'ї? Відмітьте потрібний варіант відповіді позначкою («V» або «+») А) покарання; Б) заохочення; В) вказівки; Г) переконання; Д) приклад; Е) допомога; Є) підтримка. Інше _____

9. Чи виступає Ваша дитина ініціатором ігор вдома?

10. Скільки часу Ваша дитина грається вдома?

11. В які ігри Ваша дитина любить гратися вдома? Відмітьте потрібний варіант відповіді позначкою («V» або «+») А) дидактичні (навчальні) ігри; Б) комп'ютерні ігри; В) ігри з конструктором; Г) сюжетно-рольові («Доньки і матері», «Магазин», «Зоопарк» тощо).

12. Чи Ви заохочуєте дитину до гри? Як саме?

13. Які сюжети ігор Ваша дитина любить розігрувати найбільше? Відмітьте потрібний варіант відповіді позначкою («V» або «+») А) «Сім'я»; Б) «Банк»; В) «Магазин»; Г) «Розбійники»; Д) «Школа»; Е) Розігрування казкових героїв: Е.1) героїв мультфільмів; Е.2) героїв комп'ютерних ігор; Є) «Пошта»; Ж) «Аптека»; З) «Лікарня»; И) «Поліція» І) «Пожежна частина»; Ї) «Моряки»; Й) «Телекомпанія»; К) «Дизайнерська студія»; Л) «Модний подіум»; М) «Космічна подорож»; Інша відповідь _____

14. Чи граєте Ви з дитиною? В які ігри?

Анкета для вихователів

Шановні педагоги!

Ми проводимо дослідження, метою якого є визначення найбільш ефективних методів і прийомів виховання ініціативності у дітей старшого дошкільного віку. Анкета анонімна, результати опитування будуть використані лише в узагальненому вигляді. Після заповнення анкети, будь ласка, віддайте її інтерв'юєру.

Щиро дякуємо Вам за співпрацю!

1. Вкажіть -Педагогічну освіту _____

- Стаж роботи в ЗДО _____

- Вік дітей у групі _____

- Кількість дітей у групі (хлопчиків та дівчаток) _____

2. Що таке ініціативність (на Вашу думку)?

3. Яку дитину можна назвати ініціативною?

4. Яке значення для виховання особистості дитини дошкільного віку має ініціативність?

5. Які методи та прийоми Ви використовуєте для виховання ініціативності?

6. В яких випадках Ви включаєтесь у гру дітей? З якою метою?

7. За якими ознаками Ви оцінюєте прояви ініціативності в дітей?

8. Розкрийте зміст сюжетно-рольових ігор дітей у Вашій групі:

8.1. Вкажіть тематику ігор, в які Ваші вихованці грають. Відмітьте потрібний варіант відповіді позначкою («V» або «+») А) «Сім'я»; Б) «Банк» В) «Магазин» Г) «Розбійники» Д) «Школа» Е) Розігрування казкових героїв: Е.1) героїв мультфільмів; Е.2) героїв комп'ютерних ігор; Є) «Пошта»; Ж) «Аптека»; З) «Лікарня»; И) «Поліція»; І) «Пожежна частина»; Ї) «Моряки»; Й) «Телекомпанія»; К) «Дизайнерська студія»; Л) «Модний подіум»; М) «Космічна подорож». Інша відповідь _____

8.2. Скільки тривають сюжетно-рольові ігри дітей Вашої групи?

9. Опишіть взаємодію дітей у сюжетно-рольових іграх. Відмітьте потрібний варіант відповіді позначкою («V» або «+») А) вміють вступати в контакти одне з одним; Б) вміють домовлятися під час розподілу ролей; В) вміють поступатися роллю або власною думкою в грі з товаришами; Г) допомагають одне одному в разі виникнення труднощів; Д) граючи роль, враховують думки товаришів по грі.

10. Чи вміють передавати емоційний стан у розігруванні ролі? (мімікою, жестами)

11. Чи вносять діти елементи новизни у сюжетно-рольові ігри? Вкажіть, як саме.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВИХОВАТЕЛІВ

1. Змістовно удосконалити ігрову діяльність: систематично збагачувати знання дітей про ініціативність, предмети українського побуту, трудову діяльність людей, створювати ігрове середовище, делегувати організацію гри дітям.
2. Налаштовувати позитивно-емоційну атмосферу в дитячому колективі.
3. Стимулювати вихованців до нових відкриттів, пошуку оригінальних способів розв'язання поставлених завдань.
4. Здійснювати педагогічний супровід організації ігрової діяльності.
5. Виховувати у дітей бажання спілкуватися та взаємодіяти в ігровій діяльності.
6. Створювати ситуації успіху під час програвання ігор.
7. Надавати можливості дітям проявляти активність, ініціативність, самостійність.
8. Використовувати опосередковані методи педагогічного супроводу сюжетно-рольовими іграми: створення ситуації успіху, допомога, показ, пояснення, підтримка, заохочення, надання позитивної оцінки дітям, «навчи іншого», прийом здивування.
9. Забезпечувати час для вільної дитячої гри.
10. Налагоджувати довірливі стосунки між дорослими та дітьми.

Сюжетно-рольові ігри дітей старшого дошкільного віку**Тема: «Сім'я. Вкладаємося спати»**

Учасники гри: 5 дітей. Тривалість: 25 хв.

Дівчинка Вікторія Ф. запропонувала дівчаткам пограти в гру. До них приєднався Петрик К., якому дали роль синочка. Варвара Х. запропонувала вкласти синочка спати і прочитати йому казочку. Дівчата діяли злагоджено, передавали голосом і жестами поведінку дорослих, намагалися розповідати казку тихенько, щоб не розбудити синочка. Дівчатка Саша У. та Валерія С. були старшими сестричками і в усьому допомагали мамі. Вони виконували доручення, приносили необхідні предмети для гри. Саша У. запропонувала приготувати застелити для синочка ліжко, самостійно підбирала м'які іграшки для того, щоб синочку було комфортно засинати. Валерія С. запропонувала заспівати колискову пісню. Діти підтримали ініціативу дівчинки і тихим голосом заспівали колискову. Марія К. колисала синочка і вкрила його ковдрою. Діяти грали злагоджено, допомагали один одному.

Тема: «Свято у колі сім'ї»

Учасники гри: 6 дітей. Тривалість гри: 23 хв.

Дівчатка запропонували погратися у святкування. Хлопчики спочатку не були зацікавлені грою, проте Вікторія Ф. запропонувала їм піти в магазин та купити продуктів для готування страв. Хлопчики відповідально поставились до завдання і виконали його. Діти розподілили всі обов'язки між собою. Дівчатка Вікторія Ф., Варя Х., Зоя Л. були у ролях мамі і доньок, вони прибирали, готували і накривали на стіл. Сашко З., Петрик К., Владик Ш. у ролях батька, дядька і синочка привозили продукти, підбирали їх у магазині. Потім родина разом вечеряла. Найактивніше проявляла себе Вікторія Ф. у ролі мамі, вона давала доручення, керувала організацією вечері.

Тема: «Сім'я на морі»

Учасники гри: 7 дітей. Тривалість гри: 23 хв.

Дівчинка Віра Г. запросила дітей відпочити на морі. Дівчатка підтримали задум та запросили до себе хлопчиків. Віра Г. розподілила ролі та пояснила хід гри. Дівчатка активно грали: збирались у поїздку, вибирали місце відпочинку, пропонували розваги на воді. Хлопчики отримали другорядні ролі, виконували розпорядження, вказівки. Костя К. заохотив учасників гри піти на танці й розважитись. Діти сприйняли із зацікавленістю запропоноване і продовжили гру у вигляді танців. Виникла ситуація, коли розвиток гри припинився і гра завершувалась. Вихователь запропонувала провести вправу «Зміни місця подій в грі». В наслідок чого, діти почали пропонувати свої варіанти місця для гри та способи розігрування сюжету. Обговоривши пропозиції дітей було прийняте рішення відправитись до Турччини на тур відпочинку для всієї сім'ї. Загалом діти грали злагоджено, самостійно, у виникненні труднощів запитували вихователя.

Тема: «Пікнік».

Учасники гри: 8 дітей. Тривалість гри: 24 хв.

Дівчинка Варя Х. вигадала сюжет гри. Діти проявили активність у розподілі ролей, розгортанні її сюжету. Гравці висунули свої пропозиції щодо розвитку ігрових подій: дівчатка Саша У., Катя К., Світлана К. повинні були приготувати бутерброди і скласти кошик; хлопчики Петрик К., Стас Д., Данилко С. – взяти машину для поїздки; дівчинка Злата В. – зібрати фрукти та скласти їх у кошик; Костя В. – допомогти дівчаткам у нарізанні продуктів. Діти вдало розкрили сюжет гри, допомагали одне одному, давали поради.

Тема: «Захворів друг».

Учасники гри: 9 дітей. Тривалість гри: 25 хв.

Дівчинка Катруся К. залучила дітей до гри. Петрик К. одразу виявив бажання грати хворого, він придумав, що застудився після того, як з'їв морозиво, і тепер погано себе почуває. Дівчатка Світлана К., Ліза М., Кароліна В. захотіли відвідати хворого. Всі учасники гри почали розділяти обов'язки в грі. В ході гри виникали суперечки щодо вибору ліків. Гравці активно брали

участь і вносили пропозиції: Саша У. – купити таблетки для друга; Варя Х. – взяти варення; Даринка С. – купити лимон і додати його в чай; Ірина Л. згоджувалась із товаришами по грі, власних ідей не висувала. Суперечку розв'язала Катруся К., вона вирішила взяти лимон, тому що у ньому багато вітамінів. Діти проявили чуйність і дружність у догляді за хворим.

Тема: «Дитячий садок».

Учасники гри: 7 дітей. Тривалість гри: 22 хв.

Тему для розігрування запропонував Микита С. Діти разом почали організовувати гру, розподілили між собою ролі. Роль виховательки обрала Богдана Л., вона підбрала аксесуари для ролі, грала впевнено, пропонувала допомогу іншим дітям. У ролі вихованців діти грали, наслідуючи поведінку маленьких дітей: Валерія С. зображувала, що їсть кашу; Петрик К. читає книжечку; Ярослава В. вклала ляльку спати; Діана К. звернула на себе увагу тим, що зобразила поранення ніжки. Всі діти почали її жаліти й допомагати. Богдана Л. у ролі виховательки запропонувала прочитати книжку. Всі діти із задоволенням сіли на килимочку й уважно слухали. Дівчинка імітувала читання книжечки виразно та емоційно.

Тема: «У кав'ярні».

Учасники гри: 5 гравців. Тривалість гри: 23 хв.

На початку гри об'єдналися троє дівчаток: Леся К., Віра Г., Ліза М. Вона почали збирати посуд, готувати. Діти розподілили обов'язки між собою, і кожен виконував своє завдання самостійно. У гру попросились двоє хлопчиків – Петрик К., Максим А.; проте дівчатка їм відмовили, сказавши, що гравців вистачає. Вихователь запропонувала взяти хлопчиків у якості відвідувачів. Дівчатка згодились, почали грати більш активно, пропонували відвідувачам напої, запитували, скільки ложок цукру покласти. Хлопчики також із радістю взяли участь у грі, робили замовлення, розповідали про вподобання у напоях.

Тема: «Перукарня».

Учасники гри: 5 дітей. Тривалість гри: 22 хв.

Активну участь в гри брали дівчатка. Тільки один хлопчик захотів взяти участь у ролі відвідувача – Ілля Д. Він хотів, щоб йому зробили стильну зачіску. Дівчата розподілили між собою ролі перукарів і стилістів. Домовлялися між собою. У ході гри виникали суперечки, проте запропоновані варіанти стрижки дівчата обговорювали й разом приймали рішення. Діти відчували себе у гри комфортно, виразно грали ролі. Тетяна Л. запропонувала до одягу хлопчика дібрати прикраси. Діти підтримали запропоноване та разом добирали аксесуари.

Тема: «Салон модних зачісок».

Учасники гри: 5 дітей. Тривалість гри: 23 хв.

Активну участь у гри брали дівчатка. Вони організували іграшковий салон, дібрали до нього атрибути. Хлопчиків запросили у якості відвідувачів. Більшість із хлопчиків відмовилась брати участь у гри. Проте Андрійко У. сам виявив бажання піти у салон, дівчатка пропонували йому різні зачіски, а він вибирав ту, яка йому сподобалась. Дівчатка радились між собою, яку зачіску обрати, придумували разом образи. Потім вони продовжили по черзі робити одна одній зачіски, домовлялись між собою.

Тема: «На прийом до лікаря Айболита».

Учасники гри: 5 дітей. Тривалість гри: 23 хв.

У виборі головної ролі проявила активність дівчинка Настя К. – вона підбігла до вихователя і одразу взяла вбрання лікаря. Проте розгорнути роль не змогла, її голос був тихий, майже не звучний, вихователю довелося допомагати дитині вести діалог. Вона наслідувала приклад педагога, намагалась відтворити поведінку та жести. Після прикладу педагога Настя К. стала більш впевнено грати роль, пропонувала варіанти розвитку гри. В ході гри ініціативність проявила дівчинка Світлана Ф. – вона активно грала, передавала симптоми хвороби через міміку, жести та голос, самостійно

виконувала доручення лікаря. Інші гравці наслідували рухи, повторювали фрази, виконували доручення злагоджено.

Тема: «Будівельники».

Учасники гри: 7 дітей. Тривалість гри: 25 хв.

Хлопчики одразу проявили активність у доборі матеріалу для гри та ролей будівельника, майстра, столяра, тесляра. Діти взаємодіяли злагоджено, активно, кожен знав обов'язки свого героя і чітко їх виконував. Під час програвання діти закріплювали назви інструментів і предметів. Дівчаткам було складніше, вони плутались у назвах та застосуванні інструментів. Хлопчики Петрик К., Владик Ш., Іванко О. допомагали дівчаткам і пояснювали їм, як застосовувати предмети. Отже, у хлопчиків підвищувалась самооцінка, вони були задоволені тим, що допомагали. Дівчатка також відчували себе емоційно комфортно при підтримці товаришів по грі. Особливо успішно імітував бригадира Сашко З., він давав чіткі вказівки робітникам, показував, що робити.

Тема: «В банку».

Учасники гри: 6 дітей. Тривалість гри: 21 хв.

Діти спершу розгубились, проте проявив ініціативу в грі хлопчик Дмитрик Л., він підготував матеріал для гри, взяв на себе роль банкіра, вдало вів діалог із відвідувачами. Дівчатка-касири вдало спілкувалися з відвідувачами, ввічливо зверталися, дівчинка Юлія В. запропонувала покласти суму грошей у банк, щоб їх стало більше, тоді можна купити щось більш коштовне. Відвідувачі виконували вказівки, хлопчик Кирило М. попросив взяти суму грошей для того, щоб купити машину. Діти домовлялись під час гри, діяли самостійно, впевнено. Коли у розвитку сюжету виникали труднощі, вихователь допомагав їм.

Тема: «Ферма».

Учасники гри: 6 дітей. Тривалість гри: 25 хв.

Діти позитивно злучалися до гри, одразу розподілили ролі. Хлопчики вибрали образи робітників і трактористів. Відповідально поставилися до ролей, імітували сильних і мужніх дорослих. Ініціативу проявив Кирило С. – він приймав рішення, де сіяти зерно. Дівчатка займалися саджанням рослин і доглядом за ними. Дівчинка Вікторія Ф. самостійно взяла лійки та поливала 275 рослини. Дівчатка Настя К. та Даринка С. розподіляли між учасниками гри роботу з розпушування землі. Тетянка К. годувала тварин. Діти проявляли навички у взаємодії з партнером по грі, дотримувались правил гри, вносили пропозиції у виборі садження культур. Костя К. запропонував посіяти зерно пшениці, адже з неї можна виготовити хліб; Леся М. запропонувала саджати кукурудзу, щоб потім із неї готувати кукурудзяну кашу.

Тема: «В аптеці».

Учасники гри: 8 дітей. Тривалість гри: 27 хв.

Діти захопилися грою, їм було цікаво проявити себе у нових ролях і піклуватися про інших. Фармацевта грала дівчинка Ірина С. – вона вдало імітувала дії дорослого, розставляла трави, пояснювала лікувальний ефект від рослин, їх користь. Хлопчик Сашко З. та дівчатка Катруся Д., Оленка С. й Валерія К. допомагали у фітотівальні – проводили процедури (робили чаї, відвари); Сашко З. запропонував запаковувати засушені рослини та продавати їх. Марійка С. у ролі покупця проявила активність, запитувала про властивості ліків і рослин. Вона розповіла про хворобу свого синочка, в якого дуже болить горло, і спитала про те, що може йому допомогти. Діти грали самостійно, підтримували одне одного, звертали увагу на думку партнера по грі.

Тема: «Зоопарк».

Учасники гри: 9 дітей. Тривалість гри: 23 хв.

Діти охоче сприйняли пропозицію залучитися до гри. Ролі розподілили досить швидко. Головну роль директора зоопарку взяла на себе дівчинка Вікторія Ф. – вона визначила місце для гри, розподілила персонажів: тварин,

працівників зоопарку, відвідувачів. Діти охоче імітували тварин, передавали мімікою та жестами особливості їхньої поведінки. Особливо виразно грали Даринка С., Настя К., Сашко З., Гвен Н., вони демонстрували спосіб харчування тварин, рухи та емоційний стан. Петрик К. пропонував розподілити 276 тварин на зони птахів, водних тварин, трав'яних і хижаків, щоб вони не посварились. Хлопчик Сашко П. виявив бажання бути лемуром, якого потрібно годувати травою, тому що лемури люблять соковиту траву і фрукти. Діти підтримували запропоноване і гралися згадано. Решта дітей виконували запропоновані ігрові дії, майже не вели діалог, наслідували дії друзів. Проте в цілому дітям вдалося розгорнути сюжет гри, їм було цікаво та комфортно гратися разом.

Тема: «В дитячій лікарні».

Учасники гри: 6 дітей. Тривалість гри: 27 хв.

Діти охоче почали грати в гру, розподілили ролі між собою без суперечок. Проявили ініціативу дівчатка, вони підготували матеріал для гри. Дівчинка Марійка К. одягнула костюм лікаря і взяла на себе головну роль, дівчатка Настя С., Ульянка Д. та Ліза М. були медсестрами. Вони активно вели діалоги, домовлялися між собою. Марійка К. давала вказівки, а дівчатка виконували їх. Проте виникла суперечка у подальшій розв'язці сюжету, дівчатка захотіли грати більш активно (лікувати пацієнта від застуди), на що лікар заперечила, у розв'язання конфлікту довелося втрутитися вихователю. Діти разом із педагогом уточнили симптоми хворого і прийняли рішення щодо його лікування. Інші діти грали ролі пацієнтів, вдало імітували стан хворого, виконували вказівки. Зокрема, Катруся Д. була активною у ролі пацієнта, вона розповідала, що поранилась під час катання на велосипеді, і у неї тепер болить нога та рука. Вона запропонувала лікарям накласти гіпс на руку. Діти підтримали цю ідею і забинтували їй руку.

Тема: «Подорож по місту автобусом».

Учасники гри: 8 дітей. Тривалість гри: 25 хв.

Хлопчики проявили ініціативу в розподіленні ролей, переважно тих, які вони вже грали, тому вихователь допомогла їм, надала можливість проявити

себе іншим дітям. Дівчинка Даринка С. поводила себе впевнено у ролі водія, слідувала за дорожнім рухом, пропонувала шляхи розв'язання проблемних ситуацій (зупинитися і пропустити перехожого). Дівчинка Настя С. у ролі поліцейського діяла впевнено, слідувала за рухом, давала чіткі вказівки щодо руху на дорозі. Хлопчик Данилко С. поведив себе у ролі диспетчера невпевнено, опирався на допомогу вихователя. Хлопчики у ролі пасажирів не проявили себе, поведись пасивно. Тому було введено роль екскурсовода, програючи яку, декілька пасивних дітей розповідали і описували видатні місця Києва. Ця пропозиція від педагога урізноманітнила гру.

Тема: «У літаку».

Учасники гри: 7 дітей. Тривалість гри: 15 хв.

Хлопчик Сашко З. був ініціатором гри та взяв на себе роль першого пілота. Діти згодились, розподілили між собою ролі. Дівчатка Катруся К., Ліза М. та Світланка К. були стюардесами. Вони проявляли турботу до пасажирів, запитували, чи хочуть вони чай або поїсти, розповідали про правила поведінки. Другий пілот Максимко Т. та перший пілот Сашко З. відтворювали ролі мужніх, сильних і впевнених чоловіків, створювали діалоги між собою, інтонаційно виразно програвали ролі. Діти-пасажирки уважно слухали правила поведінки, ставили питання. Діти продовжили гру, об'єднавши сюжет гри «У літаку» та «Подорож».

Тема: «Морська подорож».

Учасники гри: 8 дітей. Тривалість гри: 22 хв.

Хлопчики Кирило Б. та Іванко О. організували гру. Іванко О. одразу виявив бажання бути морським королем і слідувати за порядком у морському царстві. Дівчатка придумували собі образи русалок, рибок, дельфінів. Хлопчик Макар І. виявив бажання гратися восьминога, тому що в нього вісім рук. Петрик К. обрав роль рибки-клоуна, тому що вона яскрава і буде розважати всіх. В цілому вихованці розгортали сюжет гри самостійно, домовлялись під час гри. Труднощі виникали в персонажів другого плану, які відчували себе невпевнено та потребували підтримки педагога.

Тема: «Космічна станція».

Учасники гри: 8 дітей. Тривалість гри: 23 хв.

Діти самостійно об'єднались у гру та розподілили між собою ролі. Проявили себе у грі хлопчики, вони були впевненими, організованими, старанно виконували завдання. Петрик К. нагадував, що потрібно уважно слідкувати за ракетами і лагодити їх. Максим Л. взяв на себе роль механіка і відремонтував зламаний літаючий корабель. Хлопчики Микита П., Стас Л., Гліб Д. уважно слідкували на моніторі за рухами ракет, повідомляли про небезпеку. Всі учасники гри злагоджено взаємодіяли, домовлялись, допомагали, якщо виникали суперечливі питання.

Тема: гра «Зірка телебачення».

Учасники: 8 дітей. Тривалість: 25 хв.

Дівчатка Віка Ф., Ліза М., Світланка К. запропонували тему гри, вони дібрали необхідні атрибути. Дівчатка були співачками, танцівницями та актрисами, хлопчики обрали ролі акторів і ведучих. Діти грали виразно, імітували поведінку акторів, співали знайомі пісні. Валерія К. запропонувала зробити концертну програму, в якій кожен із дітей виступав. Ініціативу проявили Марійка Л. та Костя Д., вони організовували спільний танок та почали його демонструвати всім дітям. Діти позитивно сприйняли гру, вигадували виступи разом, підтримували одне одного.

Тема: «Модний подіум».

Учасники гри: 7 дітей. Тривалість гри: 20 хв.

Розпочати гру запропонувала Вікторія Ф. Вона вибрала місце для гри, дібрала вбрання, розподілила ролі. У грі брали участь дівчатка, а хлопчики вирішили, що це «не хлоп'яча справа». Кожна дівчинка придумувала свій образ для виступу. Даринка С. вирішила, що буде демонструвати капелюшки, Тетянка Л. одягла намисто та сережки і демонструвала їх, Злата Д. показувала взуття. Дівчатка Іринка С. та Катруся М. домовились між собою робити зачіски, виступати і показувати їх. Кожна дівчинка виразно відтворювала рухи моделей, намагалась показати себе та одяг якнайкраще. Показ моделей

дівчатка супроводжували розповіддю про предмет одягу та зачіски. Так, Настя К. розповідала, що в її одяг дуже зручний, в ньому можна відвідувати заняття з тенісу.

Тема: «Знімаємо мультфільм».

Учасники гри: 8 дітей. Тривалість гри: 21 хв.

Дівчатка Катруся К., Ліза М., Іринка Д. вирішили створити свій мультфільм. Діти самостійно розподілили між собою ролі. Виникли суперечки у розподіленні ролей між дівчатками, більшість із них обирала ролі принцес, фей, поні, але ніхто не хотів брати інші. Вихователь запропонувала помінятися ролями та спробувати грати по-іншому. Дівчатка спробували помінятися ролями, вносили у свого героя якості, які притаманні їм у власній поведінці – скромність, доброта, дружність, самостійність. Хлопчики вибрали образи тваринок, машинок, ніндзя-черепашок, їм подобалось демонструвати силу і впевненість. Одна дівчинка Аліса М. хотіла грати поліцейського, вона вдало імітувала поведінку героя гри.